

Nacionalno i regionalno u Istri 1990-ih

Palavra, Zoran

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:780840>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ZORAN PALAVRA

NACIONALNO I REGIONALNO U ISTRI 1990-IH

Diplomski rad

Pula, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

ZORAN PALAVRA

NACIONALNO I REGIONALNO U ISTRI 1990-IH

Diplomski rad

JMBAG: 03030431622, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti i hrvatskog jezika i književnosti

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Zoran Palavra, kandidat za magistra povijesti i hrvatskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 22. rujna 2021.

Student

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Zoran Palavra dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Nacionalno i regionalno u Istri 1990-ih* koristi tako da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 22. rujna 2021.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
1. Ideja regionalizma	7
1.1. Istarsko shvaćanje regionalizma	12
2. Hrvatska nacionalna integracija	17
2.1. Preporodno razdoblje	17
2.2. Dovršetak procesa u 20. stoljeću	20
2.3. Odlazak JNA	24
3. Nacionalno i regionalno izjašnjavanje stanovništva	28
4. Istarski demokratski sabor	32
5. Parlamentarni i lokalni izbori	42
6. Politička propaganda stranaka u Istri	47
7. Odnos između regionalizma i nacionalizma	59
ZAKLJUČAK	68
IZVORI I LITERATURA	70
Izvori	70
Literatura	70
POPIS SLIKA	73
SAŽETAK	74
ABSTRACT	75

UVOD

Hrvatska je zemlja iz prvog vala postkomunističke transformacije među zemljama srednje i istočne Europe. Proces demokratske tranzicije i transformacije u Hrvatskoj obilježen je političkim i gospodarskim promjenama. Sukladno tome, devedesetih nastaju brojne političke stranke, a u ovom radu dotaknut ćemo se onih najvažnijih za istarski poluotok. Upravo su Istra i njezini stanovnici u središtu istraživanja ovog rada. U usporedbi s ostatkom Hrvatske, Istarska županija danas ima najmanji postotak katolika, najmanji postotak Hrvata i najveći postotak građana izjašnjenih ateista. Talijanska kulturna baština i hrvatski antifašizam bitni su u formiranju istarskog suvremenog identiteta.

Rad se sastoji od sedam povezanih cjelina kojima je cilj približiti odnos između regionalnog i nacionalnog shvaćanja u svijesti građana Istre. Započinje regionalnom tematikom, govoreći o regionalizmu općenito, kao i o pojavi pluralizma i autonomaštva. Također, osvrće se na istarsko shvaćanje regionalizma. Nakon uvodne cjeline spomenut će se integracija hrvatske nacije u Istri, kao i upravna podjela u Istri za vrijeme Jugoslavije. Nakon toga dotaknut će se početaka Domovinskog rata u Istri i odlaska Jugoslavenske narodne armije s istarskog poluotoka. Proučavat će osnutak Istarskog demokratskog sabora i njegovu programsku deklaraciju. Nadalje, analizirat će rezultate parlamentarnih i lokalnih izbora u Istri devedesetih, kao i referendum o samostalnosti te popise stanovništva (1991. 2001. 2011.) Politička propaganda stranaka u Istri je također tema, a bit će popraćena slikama predizbornih plakata najvažnijih stranaka u Istri. Za kraj samog rada ostavljen je sukob Istarskog demokratskog sabora s Hrvatskom demokratskom zajednicom, mišljenja pojedinaca iz obaju tabora, a posebno će se analizirati govor Franje Tuđmana u Pazinu.

Cilj rada je pokazati odnos stanovnika Istre spram Republike Hrvatske, njihovo dijelom regionalno opredjeljenje na popisu stanovništva (pogotovo 1991. i 2011. godine) te njihove preferencije na lokalnim i parlamentarnim izborima. Također rad se bavi istraživanjem IDS-ove politike identiteta s obzirom na regiju te razvoj istarskog regionalizma sukladno s time. Također, pokazat će se odnos prema vladajućoj stranci devedesetih godina u Hrvatskoj kao i suodnos istarskog regionalizma i hrvatskog nacionalizma na poluotoku. U radu će biti potrebno i odgovoriti na određena pitanja. Prije svega zašto IDS premoćno pobjeđuje u Istri na svim lokalnim

izborima? Što je to doprinijelo snažnom razvitku regionalizma na istarskom poluotoku? Objasniti odnos IDS-a prema državi i njenim institucijama? Zašto nacionalne opcije ne ostvaraju dobre rezultate u Istri kao u ostatku države?

U pisanju rada koristio sam opsežnu literaturu, koristio sam novine *Glas Istre* iz devedesetih godina, a posjetio sam i Povijesni i pomorski muzej Istre u Puli u kojemu sam pronašao brojne plakate koje sam fotografirao i koristio u radu.

Svrha rada je pokazati odnos IDS-a prema HDZ-u kao vladajućoj stranci na nacionalnoj razini u zadnjem desetljeću dvadesetog stoljeća. Također analizirat ću se sukob prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana i vodstva IDS-a oko decentralizacije i autonomije Istre. Stoga će se u ovom radu prikazati odnos između regionalne i nacionalnih stranaka na istarskom poluotoku.

Nadam se da ću ovim radom doprinijeti istraživanju suvremene hrvatske povijesti pomoću analiza predizbornih kampanja političkih stranaka na prostoru Istre, te predočiti odnos istarskog stanovništva prema svojim sunarodnjacima s druge strane Učke.

1. Ideja regionalizma

Pojavljivanje regionalizma pripada dobu Francuske revolucije. Ima elemente političkog i socijalnog protupokreta nesklonog učincima same revolucije. On u svojoj prvoj fazi ima elemente tradicionalnog konzervatizma. Težnja mu je sačuvati fizički i kulturni identitet povijesno-prirodnih pokrajina. U kasnijim fazama regionalizam se zalaže za decentralizaciju te autonomaštvo, a nastaje kao odgovor na unutrašnju hegemoniju i interni kolonijalizam. Najsnažniji je u centralistički uređenim državama. „Regionalizam se također definira i kao borba protiv zloupotreba centralne vlasti.“¹ Regionalizam je u društvenom i političkom kontekstu odgovor na unitarnu i centralističku državu. Također javlja se i kao tendencija stjecanja ravnoteže unutar društvenog i političkog sustava. Regionalistički pokreti i stranke zahtijevaju postupak decentralizacije i više autonomije za određenu regiju. Nerijetko se događa da regionalizam prerasta u regionalistički nacionalizam (primjer je baskijski regionalistički nacionalizam u Španjolskoj).

Politološki modernije orijentirani autori pokušavaju pokazati tri tipa regionalizma. Prvi je makro-regionalizam, regionalizam iz doba blokovskih svjetova. Drugi je društveno demokratski regionalizam, protuteža tendencijama centralističke države. U ovaj tip regionalizma spada i model Europa regija. Transgranični regionalizam treći je tip regionalizma. „Ovaj regionalizam nastaje unutar Europske zajednice te predstavlja pokušaj relativizacije granica nacionalnih država i približavanja ljudi različitih, susjednih država čiji su dijelovi nacionalnih država bliži jedni drugima negoli središtima nacionalne moći.“² Model transgraničnog regionalizma ne znači izdvajanje regije iz sustava neke nacionalne države, već samo interesno artikuliranje bliskih i srodnih regija koje razdvajaju granice nacionalnih država.³

Novi stranački sudionici (primjerice prosvjedne skupine, radikalna desnica, ekološke stranke, post-moderna ljevica, populistički pokreti i regionalne stranačke grupacije) ojačali su uslijed masovnih migracija i globalizacije, procesa europskih

¹ Milardović, Anđelko, *Regionalizam, autonomaštvo, federalizam ili seperatizam. Što hoće Istarski demokratski sabor? Politološka – dokumentaristička studija slučaja*, Pan Iliber, Osijek, 1995., 12.

² Isto, 19.

³ Raos, Višeslav, „Teritorijalnost i identitet: Istarski demokratski sabor i sjeverna liga“, *Suvremene teme*, 7(1), 2014., 13.

integracija i kraja bipolarnosti u međunarodnim odnosima. Stranački odnosi i preferencije diljem Europe počeli su se preispitivati.⁴

„Ponovno otkrivanje regija i obnovljeni procvat regionalnih identiteta i regionalnog samo-razumijevanja u Europi vidljivi su u različitim društvenim sferama te tako regija može biti shvaćena kao kulturni, povijesni, ekonomski i turistički pojam.“⁵ Regionalističke stranke mogu se opisati kao organizacije izrasle iz rascjepa centar – periferija. Njih definira: (1) politika teritorijalnosti – politika koja se protivi postojećem ustroju (dovodi u pitanje vertikalnu podjelu vlasti između lokalne, regionalne i nacionalne razine) i samoj strukturi države (tj. administrativnim podjelama) te (2) politika predstavljanja grupnog identiteta (ona izvire iz pripadnosti nekom teritoriju).⁶

Političko ponašanje pojedinca presudno određuje upravo lokalna zajednica. Ako građani mogu napraviti promjene putem političkog djelovanja, gdje bi njihovi postupci i stavovi mogli izravno utjecati na političke procese, njihov bi osjećaj pripadnosti toj zajednici bio znatno veći. U tom kontekstu lokalna zajednica im daje veću političku participaciju. Samim time stvaraju se bolji uvjeti razvoja regionalističkih političkih tendencija, a pogotovo uslijed veće vidljivosti rascjepa centar – periferija, jačanja regionalne razine političkog odlučivanja te slabljenja nacionalne i jačanja nadnacionalne razine odlučivanja.⁷

Život na određenoj mikro-lokaciji kod pojedinca izaziva povezivanje s regijom, on se integrira u taj poseban način života te ima određeno poimanje kvalitete života unutar te regije, tj. osjeća zadovoljstvo prisustvom u određenoj zajednici. „Predstavnici centra vlasti u državi (unitaristi, predstavnici nacionalne dimenzije politike) često regionalizam označuju kao nešto reakcionarno, nazadno, prevladano i tradicionalističko, dok politički akteri koji su nositelji regionalističke ideje (regionalističke stranke, federalisti) svojem djelovanju pripisuju moralnu superiornost, smatrajući kako regionalistička politika ispravlja povijesne nepravde centra prema periferiji i tvrdeći kako je regionalni identitet autentičniji od nacionalnoga.“⁸

Jedno sredstvo za ostvariti gospodarske i političke ciljeve može biti i proces europske integracije, što su i prepoznali vodeći akteri u regijama, kao i same regije.

⁴ Isto, 13.

⁵ Isto, 14.

⁶ Isto, 29.

⁷ Isto, 75.

⁸ Isto, 77.

Svaki pojedini prostor koji djeluje između nacionalnog i lokalnog (manji je od nacionalnog, a veći od lokalnog), sadrži svoje posebne kulturne značajke po čemu je poseban naspram ostalih, čak i susjednih, prostora. Regionalistička politika jest politika mogućega, ona se temelji na zahtjevima da se država decentralizira. To zna uključivati i nalog za reorganizacijom upravne podjele zemlje. U cilju mobilizacije regionalističkog biračkog tijela te održavanju jasno regionalističkog političkog identiteta događaju se česti sukobi usmjereni na glavni grad, centar političke moći i političko središte. Takvi sukobi znaju dovesti i do secesionističkih zahtjeva (više ili manje ozbiljnih) koji su ponekad nužni za uspjeh regionalističkih stranaka.⁹

Kako vrijeme prolazi, regionalizam mijenja svoju dinamiku, prelazeći sve više na liberalnije i demokratičnije teme, tj. bazira se na ekonomske i kulturne obrasce. Bavi se građanskim pravima (pravima manjina i etičnosti) i problemima njihovog svakodnevnog djelovanja. Suprotno tome, u ranijim se fazama bavio isključivo sukobom s centrom političke moći te imao obilježja konzervatizma i tradicionalizma.¹⁰

Iako se uslijed sve veće globalizacije pojavljuju univerzalne politike, ekonomija i kultura, lokalni identiteti opstaju i jačaju potičući suradnju na regionalnoj razini, kao i regionalnu identifikaciju. U trenutku stvaranja nacionalne države i jačanja nacionalnog jedinstva, regionalizam prolazi fazu njegova prihvaćanja kao opravdane političke opcije, iako su se u začetku njegova djelovanja, javljali stalni pritisci i optužbe za anacionalno autonomaštvo od strane nacionalnih stranaka. U kasnijem se stadiju regionalizam uspio promovirati kao bitna sastavnica javnih politika unutar Europe regija (pogotovo nakon što je Hrvatska pristupila Europskoj uniji, pa sve do danas).¹¹

Regija je geografsko područje unutar državnog teritorija određeno svojim fizičkim karakteristikama, ljudskim obilježjima i međusobnim djelovanjem ljudi i okoliša. Upravo se po tim obilježjima razlikuje od ostalih drugih dijelova matične države. Iako odvojena od ostalih, regija može imati izražene sličnosti s područjima koji su u doticaju s njezinom granicom (u smislu zemljopisnih, kulturnih i povijesnih sličnosti), iako spadaju pod teritorij susjednih država (to je najčešće najbliže susjedno prekogranično područje).¹² Povijesno-političko okruženje, kulturno nasljeđe,

⁹ Isto, 77.

¹⁰ Maldini, Pero, „Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika“, *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku*, 2014., 127.

¹¹ Isto, 128.

¹² Isto, 127.

sociokulturna i geografska obilježja određuju jednu regiju, tako ju izdvajajući od ostalih regija, kao i od nadređene državne cjeline.

„Regionalizam, kao moderni politički fenomen, dolazi nakon nacionalizma, u uvjetima već stvorenih i konsolidiranih nacionalnih država.“¹³ Budući da političke institucije nacionalne države znaju žrtvovati regionalne interese u svrhu poboljšanja nacionalnih, regionalizam uskače kao rješenje na regionalnoj razini da bi sačuvalo interese pojedine grupacije na tom području.

Lokalna zajednica omogućava lakše odlučivanje o specifičnim pitanjima unutar pojedinog područja. Upravo zbog mikrolokacije na kojem djeluju (i osobnog interesa za tu mikrolokaciju) postoji mogućnost donošenja kvalitetnijih i učinkovitijih odluka i rješenja za takva specifična pitanja. Decentralizacija olakšava takvo djelovanje, za razliku od vlasti na državnoj (tj. središnjoj) razini. Kulturna i ekonomska pitanja pojedinih područja glavni su uzroci regionalizma u suvremenom društvu. Pod ekonomska pitanja spada potreba za zaštitom regionalnih gospodarskih interesa, a kulturna pitanja potreba za održavanjem i očuvanjem regionalnog identiteta i kulture (poput običaja, narječja, baštine, tradicije, religije i jezika). Također, u kulturna pitanja spada i potreba za jačanjem suodnosa sa stanovnicima koji pripadaju u prekogranična područja, a spadaju u istu regiju (na primjer, stanovnici Istre koji obitavaju na području Hrvatske, Italije i Slovenije). Ekonomska pitanja također obuhvaćaju distribuciju moći na razini periferija-centar (gdje središte, tj. metropola obično uživa veću moć). Stvara se osjećaj zanemarivanja i zapostavljanja razvoja lokalnih i regionalnih zajednica od strane centralizirane države. To zna ovisiti i o stupnju razvijenosti pojedine regije naspram centra, ali i države.¹⁴

U suodnosu regionalizma i nacionalne unitarne države prvi se poziva na preraspodjelu državnih financija i moći na razinu regija, dok državna vlast stoji u opreci prema takvoj ideji. Budući da je Europska Unija nadnacionalna politička zajednica, ona puno više pogoduje regionalističkim idejama i njihovim identitetima. Uspostavom iste slabi moć nacionalnih i centraliziranih država. Ideje koje dijele Europska Unija i regionalizirana država su: autonomija, demokracija, decentralizacija te izravna međuregionalna suradnja i povezivanje.¹⁵

¹³ Isto, 131.

¹⁴ Isto, 133.

¹⁵ Isto, 135.

„U mediteranskim društvima postoji duboko nepovjerenje prema javnim institucijama. Cijeli skup negativnih simbola i uloga odnosi se na vladu i administraciju centralističke moći. Na cijelom području Sredozemlja, od Maroka do Turske i od Portugala do Grčke, stav prema tim javnim institucijama je najblaže rečeno skeptičan.“¹⁶

Regionalne se stranke fokusiraju na jedno područje, dok ih vlast na nacionalnoj razini ne zanima. One se unaprijed ograđuju od vladanja na nacionalnoj razini, pa se uslijed toga postavlja pitanje mogu li se uopće nazivati strankama koje sudjeluju u oblikovanju nacionalne države. Regionalne stranke imaju naizgled oprečne ciljeve – ciljaju na neovisnost naspram središta (centra), a ipak u regionalnoj političkoj zajednici sve stranačke posebnosti nastoje podrediti regionalnoj cjelovitosti. „Bez obzira koji je razlog nastanku regionalnih stranaka (etnički, povijesno-politički ili gospodarski), stranke državnog jedinstva smatrat će ih suprotstavljenim vlastitim pozicijama, ali i 'nacionalnom interesu' općenito.“¹⁷

Prednost kod formiranja regionalističkih stranaka je u tome što politička i svjetonazorska opredjeljenja njihovih članova mogu biti potpuno različita (od liberalnih do konzervativnih pa sve do krajnje lijevih ili krajnje desnih). Njihov glavni pokretač je interes same regije, dok se njihova politička uvjerenja mogu „ostaviti sa strane“.

„Razlozi nastajanja regionalističkih stranaka su sljedeći:

1. svekolika napetost središta i periferije ili metropole i regija;
2. osjećaj postojanja unutrašnjeg ili internog kolonijalizma;
3. održavanje regionalne kulture nevlastitosti, posebnosti artikulirane, izražene u jeziku, govoru, narječju, običajima, folkloru, užoj zavičajnosti;
4. religiozna tradicija periferije;
5. etnička zatvorenost;
6. neravnomjerna distribucija moći između središta, metropole i periferije.“¹⁸

¹⁶ Giordano, Christian, „The Gulf between State and Society in Mediterranean Cultures: The Anthropological Approach to the Study of Political Phenomena“. U: *Mediterranean Societies: Tradition and Change*, Aleksandar Lopašić, Croatian Anthropological Society, 1994, 244.

¹⁷ Jović, Dejan, „Regionalne političke stranke“, *Društvena istraživanja*, 1, 1992., 176.

¹⁸ Milardović, 21.

1.1. Istarsko shvaćanje regionalizma

„Posljednja regionalizacija Republike Hrvatske izvršena je 1992. uspostavom županija kao jedinica područne (regionalne) samouprave koje obavljaju poslove od područnoga (regionalnog) značenja, dok su gradovi i općine ustrojeni kao jedinice lokalne samouprave.“¹⁹

Početak devedesetih godina i tijekom rata u Republici Hrvatskoj središnjici nije bilo u interesu regijama dozvoliti autonomno djelovanje, budući da bi na taj način stvorili konkurentski odnos već ionako oslabljenoj, ratom pogođenoj državi. Autonomaštvo usko povezujemo uz drugu polovicu devetnaestog stoljeća i protivljenje ujedinjenju tadašnje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Ta je politika bila osobito podržana od strane talijanskog, ali i dijela hrvatskog stanovništva koje je pod utjecajem talijanskih ustanova i škola podržavalo i talijansku nacionalnu ideju. Kako se povijest ne bi ponovila, politička je vlast devedesetih godina zazirala od regionalizma. U ratnim vremenima, cilj svake države je zadržati centralistički ustroj, a pritom njezine povijesno najistaknutije regije spriječiti u samostalnom djelovanju kako ne bi došlo do dodatnih problema u nastajanju suverene države (primjerice, dioba na istarski i dalmatinski regionalizam).

Takav ustroj države nije pogodio regionalističkoj ideji jer se mnogi pripadnici određenih županija i regija nisu mogli poistovjetiti s novonastalom samoupravom u Hrvatskoj (podjela na županije). Problem je bio što su županije imale ograničene ovlasti, a decentralizacija je bila zanemarivana.²⁰

Neki čelnici Istarskog demokratskog sabora na optužbe za autonomaštvo, odgovaraju tako da oni nisu autonomaši već da su autonomisti. Autonomizam je pokret čija je svrha dobivanje većeg stupnja autonomije u odnosu na središnju vlast unutar nekog državnog oblika. Ukoliko sljedbenici pokreta zahtijevaju veći stupanj autonomije u odnosu na središnju vlast, unutar državnog okvira, ne ugrožavajući državni suverenitet i teritorijalnu cjelovitost, tada se njihovo djelovanje naziva regionalizam. S druge strane ako ugrožavaju teritorijalnu cjelovitost i državni suverenitet tada se takav oblik naziva separatizam.²¹ Mišljenje dugogodišnjeg predsjednika IDS-a Ivana Jakovčića je 1992. bilo sljedeće: „Oni koji govore o Istri izvan Hrvatske, politički su neandertalci. Doduše, mi jesmo i autonomisti i regionalisti,

¹⁹ Isto, 141.

²⁰ Isto, 142.

²¹ Isto, 52.

jer, primjerice, ne može o talijanskoj manjini i tartufima, koji su naš proizvod, odlučivati Međimurska županija.“²² Također je isticao: „Politički pripadamo socijal-liberalima i usmjereni smo na istrijanstvo, s multikulturalnim konceptom i pluralizmom u kojemu bi bili zastupljeni Talijani, Hrvati i Slovenci.“²³ U intervjuu Ivana Jakovčića za talijanski list *Il giornale* novinar tog lista navodi da je „prvi put u post-titoističkom Saboru [...] zastupljena jedna autonomaška snaga“, a na to Jakovčić odgovara: „...na neki način slijedimo primjer Tuđmana koji je odvojio Hrvatsku od Jugoslavije.“²⁴

Regionalizam se nalazi u programskim dokumentima IDS-a, dok se stranci pripisuje autonomaštvo i autonomizam. Regionalizam podrazumijeva decentralizaciju, dok državna vlast devedesetih provodi centralizaciju. Mnogi pripadnici HDZ-a svoju stranku poistovjećuju s Hrvatskom, a istarsko „ne“ HDZ-u smatraju kao „ne“ Hrvatskoj, što naravno nije točno. IDS se zalaže za multikulturalnost, multietničnost i transgraničnost, uz puno poštivanje suvereniteta kako Republike Hrvatske tako i ostalih država. Stavovi stranačkih čelnika IDS-a su sljedeći.

„Mi od Hrvatske tražimo isto ono što je ona tražila od Jugoslavije. Prije osamostaljenja, koje nije tražila nego ga je izborila, Hrvatska je tražila financijsku samostalnost i visoku kadrovsku autonomiju. A upravo toga nema ovog časa u Istri, niti u jednoj drugoj regiji.“²⁵

„Nemamo nikakve ambicije napraviti istarsku državu, a hajka je na nas nesmiljena i to je najgora stvar koju je Istra mogla doživjeti nakon što je prvi put u povijesti ušla u samostalnu hrvatsku državu. Zadržali smo hrvatstvo u Istri stoljećima, i za vrijeme fašizma, i nitko nas ne treba učiti kakvi smo Hrvati, kako i koliko pripadamo hrvatskome kulturnom krugu.“²⁶

„IDS-u nije bilo toliko problematično napuštanje antifašizma koji se nakon raspada socijalizma, jednim dijelom negativno asocira s komunizmom i jugoslavenstvom, koliko im je problem nametanje nove restriktivne nacionalističke paradigme.“²⁷

²² Isto, 54.

²³ „Tuđman je slabo obaviješten“, *Glas Istre*, 6. rujna 1992., 11.

²⁴ „Tuđman je slabo obaviješten“, *Glas Istre*, 6. rujna 1992., 11.

²⁵ „Istarski regionalizam“, *Feral Tribune*, 2. siječnja 1994., izjava Ivana Paulette.

²⁶ „Istarska srž“, *Slobodna Dalmacija*, 20. rujna 1992., izjava Ivana Jakovčića.

²⁷ Blagonić Sandi, *Istrijani protiv Istrana, diskurzivna konstrukcija identiteta i simbolička natjecanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., 27.

Dio medija i stanovnika Istre ima sljedeće mišljenje o hrvatskoj desnici. Smatraju da u Hrvatskoj postoje „veliki“ i „mali“ Hrvati, veliki su istinski patrioti, katolici, desno opredijeljeni, dok su mali oni koji su drugačijeg, liberalnijeg svjetonazora. U interpretaciji opozicijskih stranaka i medija, veliki Hrvat počinje označavati pripadnike političke desnice, simpatizere NDH, etničku nesnošljivost (posebice prema Srbima), instrumentaciju katoličke, odnosno etnonacionalne pripadnosti te balkanstvo i nazadnjaštvo.²⁸ Iz toga proizlazi i njihova popularna tvrdnja da se veliki Hrvati krste dok su veliki, a mali dok su mali. Brojni stanovnici Istre gledaju novu vladajuću elitu kao nacionaliste, antikomuniste, katolike povezane s ustaškom tradicijom i upravo se zbog toga ne mogu poistovjetiti s njima. Automatski se žele odvojiti od takvih, pa im daju stanoviti nadimak „Oni priko Učke“. Predsjednik IDS-a Ivan Jakovčić u jednom intervjuu govori:

„Uvijek me fascinira priča koju sam doživio kao politički čelnik na početku svoje karijere, kad sam od jedne Labinjanke čuo kako su od svih Hrvata ovi Srbi najgori! To je neznanje koje nije, kako bih rekao, tendenciozno, nije bezobrazno, nego je naprosto neznanje! Taj mikrosvijet koji postoji u Istri i koji je vezan za taj poluotok, unese u tebe nešto, pa si pomalo prikovan u svemu tome.“²⁹

Usljed nastanka suverene hrvatske države (1991. godine), pogotovo nakon razvijanja hrvatskog nacionalnog identiteta, istrijski identitet jača. IDS monopolizira naziv Istrijan i ističe ga kao jedini mogući naziv, dok se HDZ zalaže za hrvatskiji naziv Istranin. Istarska regionalna posebnost na kojoj je izrastao i koju je dodatno oblikovao IDS, u Tuđmanovu HDZ-u doživljena je kao smetnja i prijetnja projektu etnokulturne homogenizacije koju je ta stranka provodila s ciljem ostvarenja svoje vizije jedinstvene nacije i suverene države.³⁰ Kako bi se uspostavio novi istrijski identitet i ostvarila politička legitimnost, IDS idealizira istarsku prošlost i pretvara ju u naivnu sliku suživota i tolerancije.³¹

Čelnici IDS-a su poticali decentralizaciju i demilitarizaciju, te su željeli Istru u Europi regija. Osnovni element politike IDS-a na početku devedesetih godina je bio

²⁸ Isto, 24.

²⁹ Isto, 129.

³⁰ Cocco, Emilio, *Bordeland Mimicry: „Imperial Legacies, National Stands and Regional Identity in Croatian Istria after the Nineties“*, *Narodna umjetnost*, 47(1), 2010., 20.

³¹ Stjepanović, Dejan, *Regions and Territorial Autonomy in Southeastern Europe. U: Gagnon, Alain – G i Keating, Michael (ur.). Political Autonomy and Divided Societies: Imagining Democratic Alternatives in Complex Settings*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire i New York, 2012., 192.

oblikovanje posebnog regionalnog identiteta koji je vodio sukobu s vladajućim HDZ-om. U kasnijim godinama djelovanja IDS-a (nakon 90-ih), u samoj se stranci pojavljuju članovi koji pokušavaju stranku spojiti s nacionalnih hrvatskim identitetom. To dovodi do sukoba unutar same stranke, a posljedično i manjeg jedinstva unutar same stranke.³²

Također treba navesti i poruke dijela Talijana u Istri. Zajednica Talijana u Rovinju 1992. godine iznosi sljedeće: "Trstu je potrebno zaleđe – Istra. Istra su pluća Trsta – njoj je potreban Trst."³³

Regionalizam se zasniva na dva velika stupa, zemljopisu i etnicitetu. U svim svojim pojavnostima, a pogotovo u etničkoj, regionalizmu je ključno pitanje „domaćih“ i „stranih“. Starosjedioci Istre sebe doživljavaju kao članove manje-više homogene grupe koja dijeli mentalne i karakterne značajke, zajednički jezik, zajedničku kulturu, zajedničku prošlost te zajedničku svjesnost odnosa mi-drugi koja je, prema njihovim riječima, nastala kao posljedica povijesnih prilika istarskog poluotoka.³⁴

Iako je stranaka s lokalnim ili regionalnim predznakom bilo u drugim krajevima Hrvatske (Rijeka, Dalmacija, Međimurje), jedino je u Istri regionalna stranka uspjela i pobijediti. Za takve rezultate moramo uzeti svekolike faktore poput geografskih, povijesnih i kulturnih. Istra je kao prvo najmlađe integrirani dio Hrvatske, te najrazvijeniji rubni dio Hrvatske koji je najviše povezan sa Zapadom.

„Multikulturalnost istrijanstva odnosi se poglavito na hrvatsko – talijanski suživot, dok se od recentnih doseljenika (Albanci, Bošnjaci, Romi, Srbi, pa i Hrvati iz drugih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine) očekuje jezično – kulturna prilagodba Istri ako žele biti prihvaćeni kao ravnopravni, a ne kao arhetipski *drugi (furešti, oni priko Učke)*.“³⁵

U Istri se multietnički protucentralistički pokret razvija nakon izbora 1990. Usmjeren je kroz politiku IDS-a, na uvećanje ekonomskih i socijalnih prednosti istarske regije koju bi trebala osigurati veća politička samostalnost Istre u Hrvatskoj.³⁶ Istrani razlikuju mentalitete, stilove života i načine razmišljanja, razlikuju Istru od Balkana, ne nužno zemljopisnog, već i u etničkom, kulturnom i simboličnom smislu.³⁷

³² Tomaić, Tatjana, Povezanost istarskoga identiteta i istarskoga demokratskog sabora: analiza programskoga sadržaja i tekstova objavljenih u Glasu Istre od 1989. do 1993. godine, *Mostariensia*, 2014., 111.

³³ „Razgovori sa Zagrebom, a ne s Beogradom“, *Glas Istre*, 16. prosinca 1992., 13.

³⁴ Kalapoš, Sandra, Rock po istrijanski, O popularnoj kulturi, regiji i identitetu, *Naklada Jesenski i Turk*, Zagreb, 2002., 127.

³⁵ Orlić, Olga, Mnogoznačje istarskog multikulturalizma. *Etnološka tribina*, 31(38), 2008., 54.

³⁶ Isto, 22.

Po Ivanu Pauletti „Istranin je onaj tko poštuje istarske tradicije i običaje, prihvaća istarsku kulturu i djeluje za napredak Istre i dobrobit njenih žitelja.“³⁸

Istrani se nikad nisu previše vezivali uz države i njihove simbole, već su se povezivali s kulturnim i etničkim elementima, ponajprije jezikom (sa svojim čakavskim dijalektom) te zemljopisnim prostorom i religijom. Nacionalni se identitet u Istri početkom devedesetih godina dvadesetoga stoljeća izražavao mnogo diskretnije nego u ostalim hrvatskim regijama (uključujući i hrvatsku dijasporu) što je Istri u medijima i javnom diskursu pribavio status nedovoljno hrvatske, talijanske ili separatističke regije. Osjećaj regionalne pripadnosti u Istri probudio se zbog dva snažna razloga: prvi je bio negodovanje zbog dominantnog modela glasnog i nametljivog izražavanja nacionalnih osjećaja, a drugi je bio reakcija na centralizaciju i nerazumijevanje političkog i državnog centra za istarski način izražavanja hrvatstva.³⁹ U Istri je regionalizam, umjesto da bude kohezijska snaga teritorijalno razvedenog hrvatskog narodnosnog područja, počeo djelovati u određenoj mjeri dezintegracijski ili se to tako u određenoj mjeri moglo protumačiti.⁴⁰ Teritorijalni položaj Hrvatske sam po sebi naglašava njenu regionalnu raščlanjenost. Regionalizam treba shvaćati kao posebni naglasak pripadnosti užem zavičaju, što bi u pravilu trebalo pridonositi jačanju ukupne nacionalne svijesti.

³⁷ Kalapoš, 126.

³⁸ „Kao regija u Evropu“ „Tko su Istrani“?, Glas Istre, 16. Travnja 1990., 8.

³⁹ Kalapoš, 139.

⁴⁰ Žuljić, Stanko, Regionalizam i narodnosno izjašnjavanje u Istri 1991. godine. *Znanstveni skup „Susreti na dragom kamenu“*, 1994., 92.

2. Hrvatska nacionalna integracija

Suvremena hrvatska nacija u Istri nastala je kroz njezino cjelokupno povijesno kretanje, i tako je trebamo proučavati. Regionalizmi i lokalizmi su se postupno asimilirali u homogeniziranu, širu nacionalnu skupinu. U tom zadatku su bitnu ulogu imali i pojedinci. Sredinom 19. stoljeća budi se nacionalna svijest Hrvata na prostoru Vojne Hrvatske, Vojne Krajine, Banske Hrvatske, Dalmacije, Slavonije, Istre te pojedinih područja Bosne i Hercegovine. Hrvatska nacija nastaje na temeljima njezinog srednjovjekovnog naroda. Ostali bitni faktori bili su plemićka tradicija, renesansna književnost u Dubrovniku i Dalmaciji te svakodnevni život puka i njegovi običaji. Bitnu ulogu u integraciji odigrala je i Katolička crkva te njezini svećenici koji su tada bili najobrazovaniji društveni sloj. Osim integracijskih faktora bilo je niz dezintegracijskih faktora, među kojima su bili i loša prometna povezanost kao i geografske okolnosti. Bitan događaj za proces integracije bilo je ukidanje kmetstva 1848. godine. Tada građansko društvo postaje predvodnica nacionalne svijesti.⁴¹

2.1. Preporodno razdoblje

U 19. stoljeću u Istri – koja je do tada stoljećima bila podijeljena na dva različita tipa društva, mletačko i habsburško – dolazi do sudara dvaju nacionalnih pokreta. To su hrvatsko-slovenski s jedne strane i talijanski s druge. Glasilo *L'Istria* (nastalo od strane liberala iz Italije) isticalo je talijanski karakter Istre. Po njihovom navođenju, Hrvati smatraju kako „talijanizirati se“ zapravo znači „civilizirati se“. Istarski su Hrvati bili u neravnopravnom položaju, nisu imali jači sloj građanstva, bili su stisnuti u seoske sredine i nisu imali kulturno-politički centar kao Talijani. Ipak, uspjeli su sačuvati ono najbitnije, a to su ime i jezik. Talijani su svim mogućim sredstvima, a ponajviše ekonomskom moći, pokušali talijanizirati istarske Hrvate, ali u tome nisu uspjeli. U tom periodu dolazi do sukoba liberalizma i klerikalizma, a istarski svećenici bili su ključan faktor u održavanju hrvatske kulture i običaja na području poluotoka. Godine 1896. na mjesto krčkoga biskupa dolazi Antun Mahnić, koji se svim silama bori protiv liberalizma, poziva vjernike da se demokratskim putem

⁴¹ Šetić, Nevio, *O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri*, Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU – Rijeka, Pula, 1993., 590.

bore za prava kršćana, a stavovi i uvjerenja su mu radikalna. Smatra da „pristajući uz liberalizam, Hrvati izdaju katoličke temelje i postaju otvoreniji za suradnju s Talijanskom liberalnom strankom, a time automatski otupljuju oštricu nacionalnog jedinstva i otpora“.⁴²

Temom nacionalne integracije, među ostalima, bavili su se češki znanstvenik Miroslav Hroch i hrvatska povjesničarka Mirjana Gross, kao i njezin kolega povjesničar Nevio Šetić. Držeći se njihovog metodološkog koncepta navest ću četiri glavne faze nacionalne integracije istarskih Hrvata. To su inicijalna, središnja, međufaza i završna faza. Jedna austrijska statistika temeljena na govornom jeziku iz 1846. na području Istre i Kvarnera moguće je sagledati etničku sliku Istre prije inicijalne faze integracije. Na tom području živjelo je ukupno 226 488 stanovnika. Hrvata je bilo 134 453 ili 59,4%, Talijana 60 000 ili 26,5%, Slovenaca 31 995 ili 14,1%.⁴³ Kada zbrojimo Hrvate i Slovence dolazimo do 73,5 % slavenskog stanovništva, naspram 26,5% romanskog koje čine Talijani. Inicijalna faza u Istri i na Kvarneru traje od 1830-ih do 1860-ih godina. U tom razdoblju na ovom području predvodnici nacionalnog preporoda bili su svećenici sa seljacima. Posebno treba spomenuti kanfanarskog župnika Petra Studenca koji je pisao i Ljudevitu Gaju o narodnosnim osjećajima u Istri. Također Rijeka i Trst postaju važna mjesta za prenošenje nacionalnih ideja. U gimnaziji u Rijeci bitnu je ulogu odigrao Fran Kurelac koji je predavao hrvatski jezik te je odgajao djecu u hrvatskom duhu. U Trstu je pak osnovano Slavjansko društvo koje 1848. izdaje časopis *Slavjanski rodoljub* donoseći članke i prijevode na hrvatskom jeziku.⁴⁴ Središnja faza nacionalne integracije traje od 1861. do 1907. godine. Sama faza podijeljena je u tri međufaze (1860-e, od 1870. do 1882., od 1882. do 1907.). Ovo razdoblje obilježava bitka za javnu uporabu hrvatskog jezika, kao i promociju školskog sustava u duhu slovenske i hrvatske tradicije. Također, pokušava se povezati sve dijelove hrvatskog etničkog prostora. Bitno je spomenuti otvaranje dvaju čitaonica u Kastvu (1866.), potom i u Puli 1869. godine, nakon čega se otvaraju i diljem poluotoka.

Godine 1870. osniva se list *Naša sloga* koji je pokrenut na inicijativu biskupa Jurja Dobrile. Ovaj list se prvenstveno obraćao seljacima s ciljem da ih podučava o njihovim ljudskim pravima te da ih osvijesti kao pripadnike suverenog hrvatskog

⁴² Trogljić, Stipan, *Istra između klerikalizma i liberalizma (kraj 19. i početak 20. stoljeća)*, *Društvena istraživanja*, 2003., 663.

⁴³ Šetić, Nevio, *O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri*, 591.

⁴⁴ Isto, 593.

naroda. *Naša sloga* je u svojim ciljevima bila uspješna i pokrenula je seljake u političku borbu i borbu za vlastiti jezik. Na osnovu te borbe pokrenuto je Slovensko-hrvatsko političko društvo. Ta politička organizacija nekoliko je puta mijenjala ime u kasnijim fazama, ali joj je cilj ostao uvijek prvotni. *Pučki prijatelj* su također bile novine koje su uz *Našu slogu* bile ključne za istarske Hrvate. Novine su se razlikovale u tome što je *Naša sloga* više pisala o političkim temama, o ujedinjenju Istre s ostatkom domovine, protiv talijanizacije, dok *Pučki prijatelj* kao glavnu temu naglašava jasna i čvrsta moralna i kršćanska načela. Protivi se alkoholu, a čak piše i protiv plesa, kao pojave koja može dovesti u napast.

Godine 1873. u Trstu osnovao se Domородni izborni odbor za Istru. Njegovo osnivanje bilo je važno jer su neposredno uslijedili izbori za Carevinsko vijeće u Beču koji su se po novom zakonu birali u svakom pojedinom odboru. Kao slovensko-hrvatski predstavnik pobjedu je odnio biskup Dinko Vitezić dok Jurju Dobrili u njegovoj izornoj jedinici to nije uspjelo. Osim Vitezića na području Istre bila su izabrana tri talijanska predstavnika. Druga dionica središnje faze dovodi na scenu neke nove preporoditelje koji, za razliku od Dobrile i prethodnika koji su svoju borbu zasnivali u duhu Strossmayerove jugoslavenske ideologije, svoju ideologiju grade po uzoru na pravaša Antu Starčevića. To su bili Matko Mandić, Matko Laginja, Vjekoslav Spinčić i ostali sudionici. Istarski pravaši djeluju ipak u istarskom interesu i nemaju radikalne zahtjeve. Postupno nakon Dobriline smrti preuzimaju list *Našu Slogu*, čiji glavni urednik postaje Matko Mandić. U trećoj etapi najveća se borba vodila u zapadnoj Istri gdje je talijanski otpor i bio najveći. U istarskim i kvarnerskim gradovima povećava se broj hrvatskih trgovaca, činovnika i obrtnika, dok na selu ima sve više imućnijih seljaka koji postaju važan kotač u preporodnim gibanjima. Devedesetih godina devetnaestog stoljeća i Hrvatsko-slovenska stranka postiže znatno bolje rezultate. Godine 1889. godine održava se Zemaljski sabor, te se prvi put na Saboru drži pozdravni govor i na hrvatskom jeziku.⁴⁵ Dvije godine kasnije tijekom izbora za Carevinsko vijeće izabrani su Matko Laginja i Vjekoslav Spinčić kao hrvatski zastupnici, odnosno predstavnici seoskih općina. Njih dvojica u godinama nakon što su izabrani snažno zahtijevaju sjedinjenje Istre s Hrvatskom. Družba svetog Ćirila i Metoda za Istru osnovana je 1893., a cilj joj je bio otvaranje hrvatskih škola u Istri. U Pazinu je 1899. osnovana prva hrvatska gimnazija. Otvaranje škola i

⁴⁵ Isto, 598.

rad Hrvatsko-slovenske stranke na terenu u prvom desetljeću dvadesetog stoljeća pokazalo se ključno u provedbi integracijskih ideja.

2.2. Dovršetak procesa u 20. stoljeću

Nakon toga slijedi turbulentno razdoblje obilježeno dvama svjetskim ratovima, koji su i na području Istre ostavili duboke tragove. Međufaza u procesu integracije hrvatske nacije u Istri (stagnacijsko razdoblje) proteže se u dvije faze (prva, 1907.-1918., i druga, 1918.-1941.). Ta etapa se može gledati kao razdoblje nakon preporoda. Istarski su Hrvati tada upotpunjavali doseg nacionalne svijesti i osjećaja. Težnja za sjedinjenje s Hrvatskom morala je zbog političkih prilika ipak biti odgođena. Položaj Slovenaca i Hrvata poboljšao se poslije 1907. godine kada su se održali izbori za Carevinsko vijeće. Počinju sudjelovati u vođenju pokrajinskih poslova, ojačali su kulturno i gospodarski, iako su još uvijek zaostajali za Talijanima u tom segmentu. Hrvatsko-slovenska stranka podržava i promiče inicijative za formiranje hrvatske države u sklopu Monarhije. Godine 1912. istarski se Hrvati priključuju svepravaškom pokretu na čelu kojeg je bio Mile Starčević te traže ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u jedno samostalno tijelo u Monarhiji. Nakon aneksijske krize mnogi mladi intelektualci u Istri uviđaju velikoaustrijske ciljeve te se sve više okreću oslobađanju Srba, Hrvata i Slovenaca od Austro-Ugarske Monarhije i traže spajanje sa Srbijom i Crnom Gorom u jugoslavensku zajedničku državu.⁴⁶

Za vrijeme Prvog svjetskog rata u Istri je zamro politički život. Najznačajniji tadašnji političari Istre, poput Matka Laginje i Vjekoslava Spinčića, sklonili su se u Zagreb. Godine 1915. jača nezadovoljstvo spram Austro-Ugarske te se šalje dopis Jugoslavenskom odboru, sa željom o ujedinjenju Trsta, Slovenskog primorja i Istre s ostalim slovenskim i hrvatskim krajevima. Tih mjeseci raste nezadovoljstvo prema mogućnosti da Istra i okolica pripadnu Italiji. Talijanska vlada 26. travnja 1915. g. potpisuje tajni Londonski ugovor u kojoj se obvezuje da će u roku od mjesec dana ući u rat na strani Antante. Ono što je u tom ugovoru vrlo bitno za Istru je obećanje Italiji da će Italija zauzvat dobiti Istru, južni Tirol, Trst, Albaniju, veći dio Dalmacije... Za vrijeme Prvog svjetskog rata iz južne Istre preseljeno je u dubinu Austro-Ugarske Monarhije više od deset tisuća ljudi. Hrvatski list su bile jedine hrvatske novine oko

⁴⁶ Nevio, Šetić, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870. - 1915.*, Dom i svijet, Zagreb, 2005., 53.

kjih su se okupljali mladi intelektualci, a djelovali su u Puli. Neki od njih su Mirko Vratović, Mario Krmpotić, Mijo Mirković i Lovro Škaljer. Borili su se kako bi na pravedan način riješili nacionalno pitanje u Istri. Načela su im bila ravnopravnost naroda i samoodređenje.⁴⁷

Godine 1918. događa se propast Austro-Ugarske Monarhije te se napokon mogao dovršiti nacionalni integracijski proces u Istri. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba osnovano je 19. listopada 1918., a u njemu su Istru predstavljali zastupnici koji su djelovali u Hrvatsko-slovenskoj narodnoj stranci. Na dan proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba (Zagreb, 29. listopada 1918.) posebno se spomenulo da u novu državu spada Istra. Istarske općine u kojima su većinu imali Hrvati i Slovenci prepustili su vlast Narodnom vijeću SHS. Tim je činom integracija istarskih Hrvata s maticom zemljom bila završena, ali je nažalost bila kratkotrajna. Talijanska je vojska ubrzo okupirala kvarnerske otoke i Istru te je odborima narodnih vijeća ukinula vlast. Također je sprječavala bilo koje nacionalno izjašnjavanje istarskih Hrvata te je vršila progone nad njima.

U Istri se fašizam pojavljuje već 1919. godine. Fašistički pokret u Istri razvija se u kompliciranim okolnostima političkog života nakon Prvog svjetskog rata. Iako nije nastao kao izravna posljedica rata, prouzročila ga je socijalno-gospodarska, duhovna i politička kriza. Pogotovo su srednji slojevi talijanskog, slovenskog i talijaniziranog hrvatskog građanstva bili pogođeni tom krizom. Javljao se sporadičnim napadima na pojedince, bez ikakvih jasnih programskih smjernica. U Istri se također osjećala i jaka komponenta protuslavenske ksenofobije. Glavna ideja njegovog heterogenog članstva bilo je stvaranje talijanske nacije i države. Pokret je ojačao potpisivanjem Rapallskog ugovora 1920. godine. U listopadu 1922. godine fašisti dolaze na vlast u Istri, a već godinu kasnije u Istri se osnivaju fašističke organizacije. Godine 1923. u Istri je bilo zatvoreno ili potalijančeno oko 150 hrvatskih i slovenskih osnovnih i srednjih škola te otpušteno oko dvjesto učitelja i profesora. To je bio samo uvod prema totalnoj školskoj reformi koja je značila smrt hrvatskoga i slovenskoga školstva.⁴⁸ Već 1926. poduka na hrvatskome jeziku bila je potpuno ukinuta. Tijekom tridesetih godina 20. stoljeća hrvatski se i talijanski svećenici opiru fašizmu te zbog toga bivaju maltretirani i proganjani.

⁴⁷ Isto, 54.

⁴⁸ Dukovski, Darko, *Istra: Kratka povijest dugoga trajanja*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2004., 147.

Godine 1926. ukida se višestranačje, a izgrađuje se sustav represije do 1929. godine. Istodobno se u Istri javlja i pokret antifašizma. Tridesetih godina dvadesetog stoljeća u Istri se događa masovna fašizacija društva, kulture i gospodarstva. Ipak represivna politika nije uspjela ugušiti duh antifašizma hrvatskoga, slovenskoga i talijanskoga stanovništva u Istri. Uvaženiji ljudi među seoskim stanovništvom bili su nositelji oporbe prema svemu fašističkom. Kao simbol otpora fašizma u Istri smatra se Vladimir Gortan koji je kao član TIGR-a (Trst-Istra-Gorica-Rijeka) bio osuđen i strijeljan 1929. godine nakon oružane pobune. Nekolicina stanovnika Istre pokazala je svoj otpor prema fašizmu sudjelovanjem Španjolskom građanskom ratu boreći se za republikance (1936. - 1939.). Od početka Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji 1941. pa sve do kapitulacije Italije u rujnu 1943. antifašistički pokret u Istri razvijao se u tajnosti zbog stalne represije državnog aparata. Nakon 1943. narodnooslobodilački pokret jača. Okružni Narodnooslobodilački odbor za Istru 13. rujna 1943. godine donio je odluku o odcjepljenju Istre od Italije i priključenju Hrvatskoj i, kroza nju, Jugoslaviji. Sedam dana kasnije ZAVNOH je proglasio sve dotadašnje ugovore s Italijom ništavnima te obznanio odluku o priključenju Istre i svih anektiranih i okupiranih područja Hrvatskoj.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata ostala su mnoga neriješena pitanja i sporovi između zemalja sudionica u ratu. Sporazumom o Julijskoj krajini teritorij je podijeljen na Zonu A i Zonu B. Zone su bile podijeljene Morganovom crtom.⁴⁹ Zonu A kontrolirali su saveznici, a Zonu B Jugoslavenska armija. Pula je od 1945. do 1947. pripadala Zoni A, a od 1947. nakon Pariškog mirovnog ugovora dio je jugoslavenskog teritorija. U Parizu je 10. veljače 1947. potpisan mirovni ugovor u kojemu su poražene države doživjele teritorijalna odstupanja. Povodom tog ugovora, Italija je ustupila Jugoslaviji Istru, Cres, Lošinj, dio Slovenskog primorja, Zadar, Lastovo i Palagružu. Ugovor je registriran u Ujedinjenim narodima i stupio je na snagu 15. rujna 1947. godine.⁵⁰ Pitanje jugoslavensko-talijanske granice riješeno je tada stvaranjem Slobodnog Teritorija Trsta. Teritorij prestaje postojati Londonskim sporazumom iz 1954. godine. Zona B STT-a, kao i mali dio Zone A pripao je Jugoslaviji. Bujština između Mirne i Dragonje pripada Hrvatskoj, dok je Koparština do

⁴⁹ Žužić, Patricija, Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije za razdoblje od 1945. do 1990. Godine: „Prilog za izradu shematizma uprave“, *Vjesnik Istarskog arhiva*, 14-16, 2009., 192.

⁵⁰ Ibler, Vladimir, *Pariški mirovni ugovor s Italijom od 10. veljače 1947.*, Adrias: zbornik radova Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu, 2008, 15: 47.

Dragonje predana Sloveniji.⁵¹ Ipak tek Osimskim sporazumom koji je potpisan 10. studenog 1975. konačno je dogovorena granica između dvije države.

Razvoj teritorijalno-administrativnog ustroja današnjeg područja Istarske županije od 1945. do 1990. godine podijeljeno je na četiri razdoblja: prvo razdoblje obuhvaća period od 1945. do 1947. godine, drugo razdoblje od 1947. do 1955. godine, treće od 1955. do 1965. godine te četvrto od 1965. do 1990. godine. Istarska razvojna politika provodila se uvijek pod utjecajem političkog i gospodarskog okvira vladajuće države. U skladu s tim provodila se i upravna politika koja se nešto razlikovala od uprava na teritoriju nekadašnje SFRJ.

Prvo razdoblje obilježila je podjela Istre na 3 dijela: Slobodni Teritorij Trsta, Zonu A i Zonu B. Na početku se postojali narodnooslobodilački odbori koji su se morali pojednostaviti. Ubrzo su ukinuti okružni odbori, a zatim i općinski. Na srednjoj razini kotarski su narodni odbori vodili stvarnu vlast dok su na nižoj razini tu zadaću imali mjesni odbori.⁵²

U drugom periodu Istra je uklopljena u pravni sustav FNRJ. Godine 1952. Ukidaju se mjesni narodni odbori te se uvodi nova administrativno-teritorijalna podjela. Novo komunalno uređenje započelo je 1. rujna 1955. kada su s radom započeli novi kotari i općine, dok su stari prestali djelovati. U kotarima općine promiču svoje zajedničke interese, a također država putem njih obavlja funkcije na decentraliziran način.⁵³ Struktura se počinje zasnivati na općinama. Kotari i dalje djeluju na razini između općinskih i republičkih.

U trećem razdoblju uvedena je nova administrativno-teritorijalna podjela. U novoj strukturi postojale su tako dvije vrste teritorijalnih jedinica, općina i kotar. Veća samostalnost pridaje se općinama, a istarsko područje obuhvaća Kotar Pula.

Četvrto razdoblje traje oko 25 godina. Tijekom šezdesetih dolazi do osnivanja velikih općina, preustroja kotara u Hrvatskoj, potom i kratkotrajnog spajanja pulskog i riječkog kotara, no kotari su u Hrvatskoj ukinuti već 1967. godine.⁵⁴ Kao jedinice lokalne samouprave ostaju velike općine pa je sve do 1992., uz manje promjene na Bujštini, područje Istre bilo podijeljeno na općine Pulu, Rovinj, Labin, Pazin, Poreč, Buje i Buzet. Sve su one, uslijed nove regionalizacije Hrvatske, sredinom

⁵¹ Isto, 213.

⁵² Isto, 244.

⁵³ Isto, 227.

⁵⁴ Isto, 245.

sedamdesetih postale dio Zajednice općina Rijeka, kao regije koja je obuhvaćala Istru, Kvarner, Primorje i Gorski kotar.

2.3. Odlazak JNA

U ljeto 1991. godine u Hrvatskoj i Sloveniji nalazilo se u vojarnama oko 25 000 vojnika. Republici Hrvatskoj je u cilju bilo oslobađanje vojarni i odlazak dotadašnje Jugoslavenske narodne armije. Naime, JNA je izgubila svojstvo narodne vojske te je počela sve više prelaziti u službu velikosrpske propagande. Također, plan je bio da se oslobode vojarne bez većih ekscesa gdje je to bilo moguće. Pula je bila jedan od ključnih gradova zbog broja vojnika te broja vojarni i naoružanja koju ja tamo posjedovala JNA. Teško oružje i tenkovi iz pojedinih su dijelova Istre dopremani u Pulu, a zatim su iz Pule prevoženi u crnogorsku luku Bar. Od 2. srpnja pulska zračna luka više nije primala civile.

Tih su dana osnivani nenaoružani odredi Narodne zaštite (NZ) koji su se temeljili na načelu dobrovoljnosti i samoorganiziranosti građana, a stranačka i nacionalna pripadnost nije se uzimala u obzir. Cilj je bila obrana legitimne vlasti, građana i države od velikosrpske agresije.⁵⁵

Unatoč vrlo dobrim odnosima MUP-a i zapovjedništva JNA, ipak su se dogodila dva veća incidenta na medulinskom području. Prvi se dogodio 9. svibnja kad je prema nogometnom igralištu ispućano pet granata u trenutku kada su igrali pioniri Nogometnoga kluba Medulin te je prilikom napada ozlijeđen jedan dječak.⁵⁶ Drugi se incident dogodio kada su 20. kolovoza pale dvije granate, jedna u okolini groblja u mjestu Pomer, a druga u autokamp Medulin.⁵⁷ Prilikom drugog incidenta nije bilo ozlijeđenih, a JNA je priopćila kako je došlo do „nenamjernog samoopaljenja topa“. Stanovništvo Pule i cijele Istre više se nije osjećalo toliko sigurno, te su stalne letove smatrali kao provokaciju i demonstraciju sile. Nakon tih događaja formiraju se redovni i pričuvni sastavi policije koji su spremni na otpor. Ustrojena je i jedinica Zbora narodne garde koja je doprinijela osnivanju 119. brigade buduće Hrvatske vojske. Brodogradilište Uljanik proizvodilo je ratni materijal za Hrvatsku vojsku, a brojni radnici Uljanika pridružili su se 119. brigadi Hrvatske vojske. Istarska 119.

⁵⁵ Žufić, David, Grad na razdjelnici: Pula na prijelazu iz 1980-ih u 1990-e, 2019., 32.

⁵⁶ „Ispaljeno 5 granata po igralištu“, *Glas Istre*, 10. svibnja 1991., 5.

⁵⁷ „Drugo vatreno krštenje“, *Glas Istre*, 22. kolovoza 1991., 6.

brigada osnovana je 7. rujna 1991. Nastala je iz Teritorijalne obrane Joakim Rakovac.

Također počinje djelovati i pulski Križni štab 12. rujna kojemu je na čelu bio Igor Štoković, predsjednik općinskog Izvršnog vijeća. U Puli su majke sinova koji su se nalazili u JNA organizirali udrugu Bedem ljubavi te su svakodnevno prosvjedovale na rivi ispred zapovjedništva garnizona. Zahtijevale su da se njihove sinove pusti iz vojske. Zalihe hrane je bilo dovoljno i Pula je već krajem ljeta bila spremna na obranu grada. Početkom rujna je u Puli zalijepljeno više plakata te je nacrtano nekoliko grafita koji su jasno poručili JNA da što prije napusti poluotok.⁵⁸

Pulskim garnizonom zapovijedao je kontraadmiral Vladimir Barović koji je na toj ulozi zamijenio Marjana Pogačnika. On je Puljanima garantirao mir sve dok on bude zapovjednikom. Zbog svoje humanosti i popustljivosti Barović je smijenjen, a 28. rujna 1991. godine počinio je samoubojstvo na otoku Visu. U oproštajnom pismu napisao je da nije prihvatio djelovanje JNA i JRM kontra Hrvatske te je to za njega bilo nedopustivo i kako bi on naveo „čin protiv časti Crnogoraca“. Također pokušavao je odgovoriti časnike i mornare od angažiranja spram hrvatskog naroda, ali nije mogao podnijeti to što je nemoćan. Radio je protiv potpunog vojnog vrha.⁵⁹ Blokada i napad na vojarne počeli su tek 12. rujna 1991. kada je Franjo Tuđman to dopustio. Te iste godine, 27. rujna, Dušan Rakić postaje zapovjednikom pulskog garnizona. On je imao puno radikalnije namjere od svog prethodnika. Čak je i zaprijetio rušenjem Pule u slučaju provokacije njegovog garnizona.⁶⁰ Premda je u cijeloj Hrvatskoj izdana zapovijed za napad na vojarne, u Puli to nije bilo izvedivo. Vojskarnama su se uskratili komunalne usluge, voda, struja, telefonski pozivi... Vrijeme je pokazalo da je taj postupak bio jedini ispravan, jer je spriječio ljudske žrtve i razaranje grada. JNA je svakim danom napuštalo sve više pripadnika zbog nezadovoljstva i umora, a do kraja rujna je pobjeglo iz pulskih vojarni preko 300 časnika i veći broj vojnika. Treba istaknuti da je bilo još istarskih mladića koji nisu puštani kući, a služili su vojni rok u JNA diljem Jugoslavije. Udruga Bedem ljubavi – pokret majki za mir je zbog toga snažno prosvjedovao. Čak je i u Beogradu ostalo zatočeno 170 hrvatskih vojnika, a od toga i dvanaest Puljana „zbog neizvršenja

⁵⁸ Ivetić, Adriano, Odlazak Jugoslavenske narodne armije iz Pule 1991. godine., *Radionica za suvremenu povijest*, 2013., 150.

⁵⁹ Dukovski Darko, *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači Apokalipse*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2011., 378.

⁶⁰ „U garnizonu Pula novi komandant“, *Glas Istre*, 29. rujna 1991., 3.

zapovijedi“.⁶¹ Potpukovnik Marijan Vratović, inače rođeni Puljanin, odbijao je često naredbe da bombardira iz pulske zračne luke ostale dijelove Hrvatske te strateški važne točke za JNA. Odlučio je ostati u JNA iz razloga da na njegovo mjesto ne dođe netko tko bi bio u stanju razoriti Pulu i tako je pridonio mirnom rješavanju krize. Pulska luka je isto bila blokirana, a odblokirana je tek 22. rujna nakon intervencije predsjednika Tuđmana koji je potpisao prekid vatre. Na dan proglašenja neovisnosti RH (8. listopada), dogovoreno je da zrakoplovi iz Pule mogu letjeti uz odobrenje Ministarstva obrane Republike Hrvatske.

Još jedan od razloga blažeg suprotstavljanja prema JNA bila je u tome što je Pula „ležala na tri bačve baruta“: Muzilu, Loporici i Budavi. JNA se početkom listopada povukla iz ostatka Istre prema Puli i tih je dana ostala samo tamo. Vlada Republike Hrvatske dala je JNA rok za izvlačenje ljudstva i opreme iz Pule do 10. studenoga. U Puli je bilo najviše vojnih objekata u Hrvatskoj i bilo je očito da se taj rok ne može ispoštovati. Postojale su tri opcije povlačenja: „1. mirno povlačenje bez eksplozija, požara i uništavanja, a većina onoga što vojska ne stigne odnijeti do 10. studenoga ostaje netaknuto; 2. JNA bez ikakvih dogovora i pregovora izvlači svoje snage i opremu, ne želi ostaviti Hrvatskoj vojsci većinu opreme koju ne može odnijeti do 10. studenoga; 3. nakon 10. studenoga Hrvatska vojska ne dopušta seljenje vojne opreme i naoružanja, što bi isprovociralo JNA te dovelo do napada na grad“.⁶² Vojska je sa sobom uzimala skupu opremu iz bolnice i vojnih objekata, a stanovnici Pule su bili s pravom ogorčeni na takve postupke. Iz dana u dan JNA je predavala vojne objekte koje je većinom ostavljala u katastrofalnom stanju. Zračna luka predana je u ponoć s 9. na 10. studenoga jedinicama Zbora narodne garde i MUP-a. JNA je iz luke odnijela doslovno sve što se moglo odnijeti te je minirala čitavo područje oko nje. Nažalost 10. studenoga od mina su poginule četiri osobe (dva pripadnika MUP-a i dva pripadnika Zbora narodne garde) kada su obavljali pregled terena.⁶³ Razminiranje zračne luke završeno je tek u ožujku 1992. godine. Nakon isteka roka, JNA nije otišla iz dva možda najvažnija vojna objekta u Puli, a to su Muzil i Katarina-Valelunga. Sporazum između predsjednika hrvatske Vlade Mate Granića i predstavnika JNA potpisan je 8. prosinca 1991. godine. Tim je sporazumom

⁶¹ Ivetić, 151.

⁶² Isto, 158.

⁶³ Isto, 160.

dogovorena konačna evakuacija svih jedinica JNA iz Pule i okolice.⁶⁴ Dana 12. prosinca predana je Katarina-Valelunga u potpuno devastiranom stanju, dok je Muzil predan tri dana kasnije u jednako lošem stanju. Nakon primopredaje vojarni donijeta je odluka da trećina objekata ostaje u vlasništvu Hrvatske vojske, dok je za ostale objekte raspisan javni natječaj. Hrvatskoj vojsci tako je pripao Muzil, Katarina–Valelunga, vojna zračna luka, Dom JNA (preimenovan u Dom hrvatskih branitelja) te vojarne Monte Kope i Mlin.⁶⁵

⁶⁴ Isto, 161.

⁶⁵ Isto, 163.

3. Nacionalno i regionalno izjašnjavanje stanovništva

Popis stanovništva na području Hrvatske provodi se svakih deset godina. Za relevantnu analizu izjašnjavanja naroda Istre uzet će se u obzir četiri zadnja popisa stanovništva. Rezultati popisa stanovništva iz 1981. godine pokazuju 157.112 Hrvata odnosno 72,2%, 7859 Talijana odnosno 3,6%, 3434 Slovenaca odnosno 1,6%, 45510 odnosno 20,9% drugih. Regionalaca je bilo „samo“ 3691 odnosno 1.7%.

Rezultati popisa stanovništva 1991. godine pokazuju veliki broj regionalno opredijeljenih stanovnika zbog čega je otežano očitovanje narodnosne strukture. Čak 37027 stanovnika ili 18,2% od ukupnog broja stanovnika su se regionalno opredijelili. Gotovo svi oni koji su se izjasnili regionalcima su zapravo oni Hrvati nestali iz popisa 1981., jer se upravo za toliko smanjio broj Hrvata, dok se broj Slovenaca i Talijana nije mijenjao. To je u usporedbi s ostatkom države bilo veliko odstupanje budući da u ostalim dijelovima nije bilo ni približno toliko regionalno opredijeljenih stanovnika. Od ukupnog broja osoba koje su se u Hrvatskoj 1991. izjasnile u smislu regionalne pripadnosti na Istru je otpalo 81,39%.⁶⁶

Možemo povezati i popis stanovništva 2001. godine kada se broj regionalno izjašnjenih smanjio na 8865 odnosno 4,3%. Od ukupno 206344 stanovnika u Istarskoj županiji prema popisu 2001. godine relativni udio Hrvata u ukupnom stanovništvu narastao je na 148328 ili 71,9% te se vratio na prijašnje stanje iz 1981. godine. Rezultat porasta broja Hrvata na tom popisu nije izravna posljedica doseljavanja, nego su se regionalno izjašnjene osobe iz popisa deset godina ranije ovoga puta većinski izjasnili kao Hrvati.⁶⁷

Zaključak je da u Istarskoj županiji nacionalno izjašnjavanje Hrvata negativno korelira s regionalnim izjašnjavanjem. Na oba promatrana popisa (1991., 2001.) primjećujemo smanjenje, odnosno povećanje regionalno opredijeljenog stanovništva na štetu popisnih Hrvata i drugih nenacionalnih identiteta. Kad pri tomu uzmemo u obzir i popis stanovništva iz 2011. godine, na kojemu broj regionalno opredijeljenih raste na 12,1%, zaključujemo da se radi o geografski promjenjivom identitetu. To samo po sebi upućuje na izravni ili posredni politički utjecaj na dio stanovnika koji su se regionalno opredijelili pogotovo ako u obzir uzmemo njihovo opredjeljenje na popisu stanovništva deset godina ranije te deset godina kasnije. Ipak regionalno

⁶⁶ Žuljić, 102.

⁶⁷ Pokos, Nenad, Živić, Dražen, „Suvremena demografska slika Istre“, Identitet Istre-ishodišta i perspektive, *Institut društvenih znanosti Ivo Pilar*, 2006., 395.

opredijeljeni se nisu drastično odmakli od hrvatskog identiteta, a to zaključujemo jer se njih čak 87,38% na tom popisu izjasnilo o hrvatskom jeziku kao svojem materinskom.⁶⁸

Na popisu stanovništva 1991. godine šestina stanovnika Istre izjasnila se regionalno na pitanje o nacionalnoj pripadnosti. Na temelju toga ne možemo zaključiti da se radi o anacionalnim pojedincima bez etničkog identiteta. Većina onih koji su se izjasnili regionalno ipak se osjećaju pripadnicima talijanskog, hrvatskog ili nekog drugog naroda, isto kao što oni koji su se izjasnili nacionalno osjećaju vrijednosti svog regionalizma i istarskog zavičaja. Ponekad se radi o tome da su se pojedinci morali odlučiti uslijed nametnutog izbora "ili-ili" za onaj identitet koji smatraju važnijim u toj situaciji.⁶⁹

Najveći stupanj u stvaranju regionalnog identiteta istrijanstva definirao se 1990. i 1991. godine. Vodstvo IDS je tih godina sustavno zagovaralo regionalni karakter i pozivali su stanovništvo na takvo izjašnjavanje i glasovanje. Nakon popisa stanovništva 1991. godine IDS nastavlja svoju kampanju „Istrijan“. Ta kampanja gradi utočište u potisnutom identitetu hrvatskih stanovnika Istre, kao i kod pripadnika drugih naroda s prostora bivše SFRJ kojima je ta kampanja bila prihvatljiva zbog prikrivanja vlastitog identiteta. Treba napomenuti i da je IDS brendirao svoj odnos prema Talijanima kao bitnu stranačku i regionalnu pripadnost.

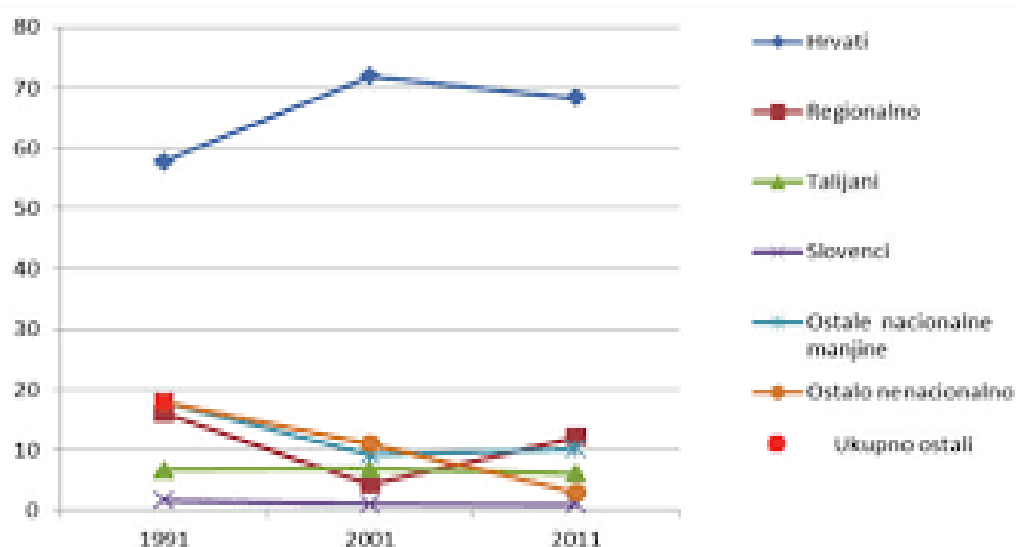
PODRUČJE (BIVŠA OPĆINA)	POSTOTNI UDJEL IZJAŠNJENIH HRVATA	POSTOTNI UDJEL STANOVNIKA HRVATSKOG MATERINSKOG JEZIKA
BUJE	39,5	52,6
BUZET	59,4	89,5
LABIN	44,4	81,8
OPATIJA	79,1	86,4
PAZIN	79,1	93,7
POREČ	54,5	77,9
PULA	55,5	72,8
ROVINJ	57,2	77,4
ISTRA	57,7	76,6

Tablica 1. Usporedba izjašnjavanja po narodnosnoj pripadnosti i materinskom jeziku 1991.⁷⁰

⁶⁸ Žuljić, 103.

⁶⁹ Banovac, Boris: Etničnost i regionalizam u Istri: povijesni rakurs i suvremeni kontekst, *Migracijske i etničke teme*, 12(4), Rijeka, 1996., 283.

⁷⁰ Klemenčić Mladen, Kušar Vesna, Richter Željka, Promjene narodnosnog sastava Istre , Prostorna analiza popisnih podataka 1880.-1991., *Društvena istraživanja*, 1993., 9.

Grafikon 1. Kretanje postotnog udjela stanovništva Istarske županije prema narodnosnom izjašnjanju, 1991-2011. (Izvor: Državni zavod za statistiku)

PODRUČJE	HRVATI	SLOVENC	TALIJANI	REGIONALCI	OSTALI	UKUPNO
BUJE	9422 (39,5%)	754 (3,2%)	5528 (23,1%)	3894 (16,3%)	4279 (17,9%)	23877 (100%)
BUZET	4419 (59,4%)	120 (1,6%)	205 (2,8%)	2096 (28,2%)	599 (8%)	7439 (100%)
LABIN	11545 (44,4%)	245 (0,9%)	421 (1,6%)	9324 (35,9%)	4448 (17,1%)	25983 (100%)
OPATIJA	23574 (79,1)	863 (2,9%)	321 (1,1%)	627 (2,1%)	4414 (14,8%)	29799 (100%)
PAZIN	15026 (79,1)	62 (0,3%)	272 (1,4%)	2723 (14,3%)	923 (4,9%)	19006 (100%)
POREČ	12535 (54,5%)	219 (1,0%)	1336 (5,8%)	5465 (23,8%)	3433 (14,9%)	22998 (100%)
PULA	47359 (55,5%)	1256 (1,5%)	5375 (6,3%)	10270 (12,0%)	21066 (24,7%)	85326 (100%)
ROVINJ	11290 (57,2%)	152 (0,8%)	2169 (11,0%)	3255 (16,5%)	2861 (14,5%)	19727 (100%)
ISTRA	135170 (57,7%)	3671 (1,6%)	15627 (6,7%)	37654 (16,1%)	42023 (17,9%)	234145 (100%)

Tablica 2. Narodnosni sastav Istre 1991. godine ⁷¹

⁷¹ Isto, 9.

U habsburškim popisima stanovništva (1880. – 1910.) također se mogu pronaći stanovnici Istre koji su se izjašnjavali kao „Istrijani“ tako da istrijanstvo ne možemo smatrati potpuno novim fenomenom.⁷² U zapadnom (gradovi na obali, Rovinj, Poreč, Novigrad) i sjeverozapadnom (Bujština) dijelu Istre hrvatski se nacionalni identitet počeo najkasnije razvijati. To je jedan od razloga zašto je IDS najснаžniji u tim područjima.

Istraživanja identitetskih obrazaca na području Istre, koja su bila provedena 1993. i 1995. godine, pokazala su da je čak 84% ispitanika vezano za Istru, nasuprot 68% ispitanika koji su bili vezani za Hrvatsku.⁷³ Isto istraživanje pokazuje da samo 6% stanovnika slabo poznaje ili ne razumije čakavski dijalekt, dok se u obiteljima trećina služi samo čakavskim, trećina samo standardnim jezikom, dok se trećina ispitanika služi mješavinom čakavskog dijalekta i standardnog jezika.⁷⁴

Stranačke preferencije pokazale su da čak 45,6% ima pozitivne stavove o IDS-u, ali samo 23% ispitanika podržava ideju o autonomnoj regiji.⁷⁵ Oko 78% ispitanika je vezano za regiju u kojoj žive, ali je istrijanstvo za većinu ispitanika značilo vezanost za zavičaj, dok samo četvrtina istrijanstvo smatra kao regionalnu pripadnost.⁷⁶

⁷² Raos, Teritorijalnost i identitet, 88.

⁷³ Banovac, Boris, „Modernizacijski procesi i oblici teritorijalne pripadnosti“, Društvena istraživanja 6(1), Zagreb, 1997., 33.

⁷⁴ Isto, 36.

⁷⁵ Isto, 41.

⁷⁶ Isto, 44.

4. Istarski demokratski sabor

Obilježje svake države u nastanku je jaka centralizacija vlasti. Hrvatska je devedesetih godina previše zaokupljena stvaranjem države i ratom, te se nema vremena baviti drugim pitanjima poput regionalizma. Ta pitanja se od drugorazrednog značaja i ona mogu pričekati. Regionalizam čak u tom periodu nikako ne pomaže jer dovodi do rasipanja snaga u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. S druge strane, kod onih koji se zalažu za regionalizam, postoji strah od maksimalnog centralizma koji nije donio ništa pozitivnog kroz povijest. Regije se u centralizmu provincijaliziraju i onda dolazi do velike razlike između centra i periferije. Regionalni pokreti i stranke u svome djelovanju traže autonomiju i decentralizaciju svoje regije te se kao politička snaga suprotstavljaju nacionalnoj državi.

Istarski demokratski sabor (IDS) se uspostavlja kao vodeća sila u mobilizacijskim procesima u Istri, unatoč pokušaji raznih regionalnih pokreta i stranaka koji su se pojavili na političkoj sceni Istre 1990-ih godina. Pridjev „istarski“ nastojao se iskoristiti u raznim oblicima kao simbol pripadnosti regiji. Imena koja su nastala su: Istarska puška stranka, Istarska nezavisna stranka, Narodno-demokratski forum Istre, Jedinstveni demokratski front za autonomiju Istre te Istarska liberalna stranka.⁷⁷

Istarski demokratski sabor osnovan je 14. veljače 1990. godine, a propušta prve parlamentarne izbore te prve demokratske izbore za općinske skupštine. Ivan Pauletta je bio prvi predsjednik i osnivač stranke, a ubrzo svoje mjesto prepušta Ivanu Jakovčiću. Prva programska deklaracija IDS-a iz 1990. zauzima se za Jugoslaviju kao demokratsku federaciju, ali i za pravo odcjepljenja regija iz federacije.⁷⁸

„Cilj joj je djelovanje u sklopu višestranačkog demokratskog sistema i sudjelovanje u upravi potičući i razvijajući svojim djelovanjem sve posebnosti tog prostora kao regionalnog entiteta satkanog na osebujnom etničkom sastavu, posebnosti gospodarstva i kulture, ali zauzimajući se za načelo jugoslavenske i svjetske univerzalnosti.“⁷⁹

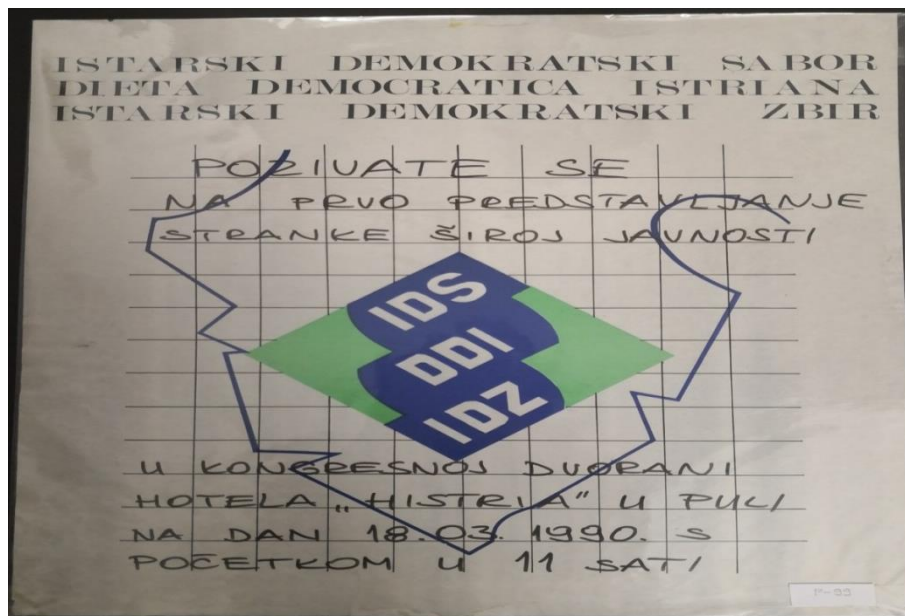
Istarski demokratski sabor uputio je vladama Hrvatske, Slovenije i Jugoslavije te parlamentima europskih država i glavnom tajniku Ujedinjenih naroda zahtjev za

⁷⁷ Tomaić, Tatjana, *Povezanost istarskoga identiteta*, 101.

⁷⁸ Milardović, 100.

⁷⁹ „Istra je u Evropi“, *Glas Istre*, 22. ožujka 1990., 4.

zaštitu ljudskih života, materijalnih dobara i regionalnog identiteta Istre i njenih otoka. U tom zahtjevu, što su ga potpisali Mario Sandrić, generalni tajnik, i Mario Blečić, koordinator IDS-a, ističe se zabrinutost zbog mogućnosti izbijanja međunacionalnog oružanog sukoba – građanskog rata u Jugoslaviji. To, kako se kaže, plaši one koji ne žele sudjelovati u oružanim sukobima, već su za demokratsko rješavanje konflikata uz razum, toleranciju i strpljenje. Zahtijeva se da se građani Istre i otoka ne upliću u međunacionalne sukobe koji bi mogli ugrožavati ljudske živote i materijalna dobra u Istri i na otocima. Ako to ne mogu osigurati vrhovi Hrvatske i Slovenije, u slučaju međunacionalnog oružanog sukoba u Hrvatskoj, Sloveniji i Jugoslaviji, traži se od OUN-a direktna zaštita Istre i otoka.⁸⁰

Slika 1. Istarski demokratski sabor, prvo predstavljanje stranke 1990. (Izvor: PPMI)

Godinu dana kasnije, nakon raspada Jugoslavije, stranka se zalaže za jaku regiju Istru unutar Hrvatske i snažno istrijanstvo. Stranka svoje djelovanje temelji na individualizmu, liberalizmu, očuvanju kulturne baštine Istre te kršćanskog odgoja. Vrednuju tekovine partizanske borbe u Drugom svjetskom ratu, te se zalažu za njegovanje socijalnog kapitala unutar svoje lokalne zajednice. Multikulturalizam, održivi razvoj, prekogranična suradnja (temelj europskih integracija) te višejezičnost u javnom prostoru samo su neke od tema koje su otvorili tijekom svojeg djelovanja. Uspostavljeni strateški ciljevi su ostvareni pod vodstvom Ivana Jakovčića, a oni su:

⁸⁰ „Istru zaštititi od rata“, *Glas Istre*, 14.svibnja 1991., 4.

(1) demilitarizacija hrvatskog dijela istarskog poluotoka, (2) uvođenje službene dvojezičnosti na razini županije, (3) uvezivanje Istre u šire okvire prekogranične jadranske suradnje.⁸¹ Zeleni krug unutar kojeg se nalaze tri koze predstavlja logo stranke IDS, a označava diobu Istre na hrvatski, slovenski i talijanski dio.

Slika 2. Logo Istarskog demokratskog sabora

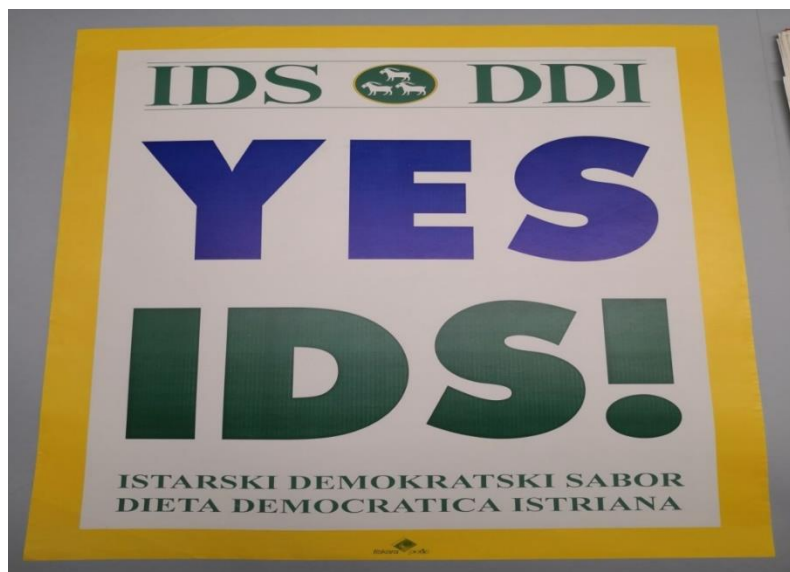
U siječnju 1991. godine IDS sudjeluje na dopunskim izborima za Skupštinu Općine Labin. U tom prvom sudjelovanju na izborima IDS ostvaruje uspjeh te osvaja četiri vijećnička mjesta. Nakon pristupanja Livija Matoševića u stranku, IDS postaje parlamentarna stranka u Republici Hrvatskoj. Livio Matošević bio je zastupnik u Saboru, a 1990. godine je izabran u Vijeće udruženog rada Sabora SRH. Tada je izabran na izborima kao nezavisni kandidat izborne jedinice zaposlenih u društvenim djelatnostima Općine Pula. Na izborima 2. kolovoza 1992. godine za Zastupnički dom Sabora Republike Hrvatske IDS osvaja većinu u sve tri istarske izborne jedinice, a u koaliciji s Riječkim demokratskim savezom (RiDS) i Dalmatinskom akcijom (DA) jedan mandat (odnosno 3,1%). Tim mandatom ukupno dobiva četiri zastupnička mjesta, na koja redom dolaze Elio Martinčić, Ivan Jakovčić, Dino Debeljuh i Ivan Herak.

⁸¹ Raos, Višeslav, Duga era jednog župana, poduzetnika i sommeliera, *Političke analize* 4(13), 2013., 34.

Slika 3. Predstavljanje istarskih kandidata u Saboru, 1992. (Izvor: PPMI)

Na izborima za Županijski dom Sabora Republike Hrvatske 7. veljače 1993. godine IDS osvaja tri mjesta za Istarsku županiju (Denis Jelenković, Ivan Pauletta i Branko Ružić). Lokalni izbori za Skupštinu IŽ donose IDS-u 35 od 40 mjesta te tri mjesta u Skupštini PGŽ. Luciano Delbianco (IDS, tadašnji pulski gradonačelnik) preuzima ulogu župana Istarske županije. Delbianco je na izborima 24. svibnja 1990. godine izabran za predsjednika pulske općinske skupštine kao kandidat SKH-SDP. Delbianco pristupa IDS-u (11. siječnja 1993.) netom prije predizborne kampanje za lokalne izbore, a njegovim stopama slijede i općinski čelnici te dužnosnici već prije izabrani na listi SKH-SDP.⁸²

Slika 4. Predizborni plakat Istarskog demokratskog sabora, 1992. (Izvor: PPMI)

⁸² Tomaić, Tatjana, Povezanost istarskoga identiteta, 100.

Programska deklaracija IDS-a (1990.)

IDS i njegove vrijednosti

1. Parlamentarna demokracija na prostoru Istre i njezinih otoka
2. Europski humanizam i liberalizam
3. Višestranački sustav
4. Združivanje s demokratskim subjektima europske i svjetske civilizacije
5. Posebnost Istre kao regionalnog prostora i regionalnog entiteta
6. Razvijanje posebnosti prostora radi duhovnog i gospodarskog razvoja
7. Protiv nacionalne, vjerske, rasne i druge nesnošljivosti
8. Nacionalno distingviranje građana ovog prostora smatra se neuputnim i anakronim mjerilom
9. Nacionalni interes se stavlja u zagrade
10. Dvojezičnost i učenje talijanskog jezika
11. U gospodarskom smislu smanjivanje neopravdanog odljeva koja nisu u funkciji razvoja ovog prostora itd.⁸³

Programska deklaracija Istarskog demokratskog sabora (1991.)

Vrijednosti IDS-a

1. Liberalizam kao načelo – izvorište konstituiranja političkoga sustava
2. Liberalni građanski suverenitet
3. Tolerancija među etničkim grupama
4. Nacionalna, vjerska, spolna ravnopravnost
5. Regionalizam
6. Povijesna regionalna samobitnost Istre (navode se povijesni primjeri)
7. Odbacuje se prekrajanje granica i današnjih teritorijalnih podjela u regiji
8. Brisanje državnih granica u Europi
9. Stvaranje jedinstvenog europskog prostora koji će se artikulirati u parlamentu europskih regija
10. Nacionalne države ne mogu rješavati globalne i lokalne probleme
11. Odbacuje se centralizam, uključujući i istarski
12. Promiče se model slobodnih komuna čiji se interesi mogu artikulirati kroz regionalna tijela

⁸³Tomaić, Tatjana, *IDS /Ne/uspjeh istarskog regionalizma*, Despot Ininitus, Zagreb, 2018., 99.

13. Odbacuje se odnos metropola – regija
14. Granične općine mogu se povezati i sa susjednim regijama
15. Demokratskim sredstvima za Istru – regiju u kojoj će građani artikulirati svoje interese u regionalnom parlamentu i regionalnoj vladi
16. Istra kao višekulturna i višejezična regija
17. Istrijanstvo kao svijest o pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre
18. Istrijanstvo kao specifična svijest o regionalnoj pripadnosti
19. Istrijanstvo kao kulturno naslijeđe slavensko venecijanske kulture
20. Demilitarizacija regije
21. Antifašizam itd.⁸⁴

Veća sloboda u odlučivanju obilježje je uspješnog regionalizma. Ta sloboda očituje se u socioekonomskim i političkim pitanjima građana koji pripadaju određenoj regionalnoj samoupravi, kao i pri afirmaciji identiteta i konkurentnosti regije. Kulturni, povijesni, gospodarski i geografski čimbenici utjecali su na regionalnu opredijeljenost. Istra je službeno dio hrvatskog državnog prostora tek u 20. stoljeću, što ostavlja trag i po pitanju regionalne opredijeljenosti, posebice kao posljedica tisućljetne podijeljenosti među državama. U trenutcima kad pojedina država osjeti prijetnju „izvana“ to dovodi do homogenizacije i centralizacije države. Lokalni i regionalni identiteti se, s druge strane, afirmiraju tijekom mirnijih razdoblja u društvu.

Građanski suverenitet, ljudska prava, međuetnička tolerancija i sloboda medija vrijednosti su za koje se zalaže IDS. No prvotno zalaganje stranke je regionalizam i transgraničnost. Strateška orijentacija IDS-a predstavlja ograničenje nacionalno – državnog utjecaja i kao takva predstavlja određeni sukob s uređenjem Republike Hrvatske.

Programski materijali IDS-a (letci, plakati, medijski istupi i slično) pridaju višestruko značenje pojmu „istrijanstva“. Deklaracija iz 1991. napominje kako je „istrijanstvo svijest o pripadnosti slavenskog i latinskog stanovništva Istre zajedničkoj višekulturnoj realnosti Istre“, te to istrijanstvo „predstavlja specifičnu svijest regionalne pripadnosti koja se odnosi na procese identifikacije istarskog čovjeka sa zajedničkom teritorijalnom i povijesnom sudbinom“. Ističe se da se „Istrijani

⁸⁴ Isto, 101.

identificiraju manifestirajući hrvatsku, slovensku, talijansku nacionalnu pripadnost i istrijansku etničku pripadnost“. Regionalna pripadnost s jedne strane, te nacionalna pripadnost s druge važni su čimbenici u političkoj mobilizaciji „istrijanstva“. ⁸⁵

IDS-ove proeuropske teme bavile su se politikom koja se simbolično odmicala od tema rata, a ujedno isticala Istru kao mjesto tolerancije i suživota, uspoređujući se s ostalim dijelovima bivše Jugoslavije, kao i Hrvatske.

„IDS se konzistentno profilirao kao liberalna stranka koja se zalaže za privatizaciju, slobodno poduzetništvo i otvaranje stranim ulaganjima, posebice u turističku infrastrukturu. Naposljetku, IDS je još za vrijeme rata zagovarao demilitarizaciju istarskog poluotoka i pretvaranje vojnih objekata u turističke destinacije. Tijekom devedesetih, posebice u kontekstu Domovinskog rata, ideja o demilitarizaciji poluotoka smatrana je u službenom Zagrebu znakom manjka nacionalne lojalnosti.“ ⁸⁶

IDS-ovi ciljevi su gospodarenje nad svojom regijom, traženje pravedne i odgovorne raspodjele poreza i dobiti među državom i regijom, kao i međusobne čiste račune. Odnos središnje države i regije trebao bi se graditi na odnosima partnerstva, suradnje i komplementarnosti, a ne na odnosu jednostrane podređenosti regija i nadređenosti države. Također teži omogućavanju nesmetane komunikacije i sprečavanju diskriminacije zbog različitog državljanstva na području čitave regije. Cilj mu je zaštita svih autohtonih vrijednosti regije Istre (običaja, dijalekata, kulturnih osobitosti). Težište je stavljeno prvenstveno na građanske, socijalne i pravne aspekte u državi, a manje na nacionalne.

Članovi Inicijativnog odbora IDS-a naglasili su da se zalažu za otvoreni regionalizam, jer i buduću Europu zamišljaju kao regionalnu zajednicu. Interesi IDS-a uključuju brisanje državnih granica unutar Europske unije, kao i stvaranje jedinstvenog EU prostora koji obuhvaća i uspješno izražava sve interese dionika u parlamentu europskih regija. Zalaže se za to da nacionalne države smanje centralizam (a to uključuje i istarski). Stranka smatra kako se pitanja lokalne i regionalne uprave i samouprave mogu uspješno rješavati na nižoj razini, a nikako paralelno s globalnim pitanjima i svjetskom problematikom. Cilj je kroz svoje interese promovirati udruživanje slobodnih komuna koja će biti izabrana na regionalnim

⁸⁵ Banovac, Boris, *Etničnost i regionalizam u Istri*, 282.

⁸⁶ Raos, Višeslav, *Izborni uspjeh regionalističkih stranaka u Hrvatskoj i Srbiji*, *Časopis za istraživanje politike*, Zagreb, 2014., 65.

tijelima na tajnim i neposrednim izborima. Ravnomjieran razvoj unutar Regije također je jedan od ciljeva IDS-a, kao i funkcioniranje operativnih resora i stručnih službi koji će se provoditi kroz decentralizaciju. Policentrično ustrojene institucije države trebale bi biti regionalno raspodijeljene. IDS-u je suradnja s pojedincima i drugim organizacijama (onih koji se zalažu za regionalne posebnosti) od izuzetne važnosti. Također stranka se zalaže za: „Istru-regiju u kojoj će građani po poznatim zapadnoeuropskim kriterijima kroz regionalni parlament i regionalnu vladu odlučivati o razvoju i sudbini regije“.⁸⁷

Tema regionalizma pojavljivala se i u stranačkim programima 1990. godine. To je jedna od glavnih tema za uspostavljanje unutrašnjeg ustrojstva Republike Hrvatske. Stranke s nacionalnim predznakom su na izborima zahtijevale hrvatski nacionalni identitet, a svako spominjanje regionalizma smatrali su neprihvatljivim. Regionalnim strankama prigovaralo se da ugrožavaju „opću volju naroda“. Element zajednice može se pronaći prožet kroz cijelu kampanju nacionalnih stranaka. Takva se zajednica ne smije narušiti nikakvim sukobima. Zagovara se „nacionalno pomirenje“, „zaboravljanje prošlosti“ i „narodno jedinstvo“. U Istri su postojali povijesni, politički i regionalni razlozi za uspostavu regionalizma, a takvi razlozi odbacuju ekstremizam i sumnju za eventualno odcjepljenje. Gubljenjem autoriteta SKH-SDP nakon izbora 1990. na području gdje su oni dominirali nastaju regionalne opcije (osim IDS-a, u Rijeci se uspostavlja Riječki demokratski savez, a u dijelu Dalmacije, Dalmatinska akcija).

Već u uvodu Programske deklaracije stoji da je „nastanak stranke uvjetovan potrebom ravnopravnog uključivanja građana Istre i istarskih otoka u tekuća i buduća gospodarska, duhovna i politička zbivanja u ovom prostoru, odnosno u prostorima Hrvatske, Slovenije i Italije te Europe“, te da će se stranka zalagati za razvoj posebnosti Istre kao „regionalnog entiteta oblikovanog na osebujnom etničkom, gospodarskom i kulturnom bogatstvu i posebnosti“.⁸⁸

Načela koja IDS ističe kao okosnicu svojeg liberalizma su: vladavina prava, sloboda medija, komuniciranje, neovisnost sudstva, podjela vlasti, građanski suverenitet, nacionalna vjerska i spolna ravnopravnost građana, nepovredivost sfere ljudskih prava i individualnih sloboda, tolerancija među etničkim grupama te

⁸⁷ Programska deklaracija Istarskog demokratskog sabora (1991.), "Istarski demokratski sabor (IDS)", istrapedia, www.istrapedia.hr, 7.8..2019.

⁸⁸ Isto, 182.

uspostava pune građanske javnosti (unutar njenih triju funkcija – kritička, kontrolna i konstitutivna).⁸⁹

Od IDS-ovih se članova očekuje da dobro poznaju kulturu istarske tradicije, te da je promoviraju u svom djelovanju. IDS promatra Istru kao samodostatnu i priznatu gotovo dvije tisuće godina. Time obuhvaćaju kulturne, povijesne, etničke, ekološke, povijesne, zemljopisne i gospodarske sličnosti. Svoju posebnost temelji na granici teritorija triju država - Italije, Hrvatske i Slovenije. Posljedica takve posebnosti je razdijeljenost, no IDS rješenje pronalazi u samom brisanju navedenih granica - u stvaranju „jedinственog europskog prostora koji će artikulirati sve interese u parlamentu europskih regija“. Smatraju da nacionalne države „ne mogu istovremeno uspješno rješavati pitanja lokalne i regionalne uprave i samouprave i rješavati globalnu državnu i svjetsku problematiku“.⁹⁰

IDS je u vidokrugu svojeg djelovanja razvio i definirao ovlasti i način političkog funkcioniranja buduće Istarske županije. Prema prijedlogu statuta koji je IDS izradio, istarskoj se županiji daju sljedeće zakonodavne ovlasti:

„1. ustrojstvo županijskih ureda i statusa zaposlenog osoblja; 2. ustrojstvo županijskih ustanova i poduzeća, te statusa zaposlenog osoblja; 3. javne usluge i javni radovi; 4. ustrojstvo katastarskih knjiga; 5. zaštita i čuvanje povijesnog, umjetničkog, kulturnog i narodnog blaga, tipičnih proizvoda Istre i toponima; 6. urbanizam i prostorni planovi, zaštita pejzaža i okoline; 7. zanatstvo i zadugarstvo; 8. trgovina, sajmovi i tržnice; 9. turizam i ugostiteljstvo; 10. poljoprivreda, melioracija, šume, parkovi, lov i ribolov; 11. luke, zračne luke, ceste i putovi, transport; 12. pitke vode, vodovodi, navodnjavanje, hidroradovi; 13. rudnici, mineralne i termalne vode, solane, kamenolomi i spilje.“⁹¹

Drugog kolovoza 1992. na izborima za hrvatski parlament IDS je ušao u izborni savez s Dalmatinskom akcijom i Riječkim demokratskim savezom (s kasnije pridruženom Ligom za Osijek). Ivan Herak je predvodio zajedničku državnu listu. Razlog povezivanja tih triju regionalnih stranaka leži u novom izbornom zakonu u kojemu je tri posto prag za ulazak u sastav parlamenta. Samostalni razvoj regija (Rijeke, Istre i Dalmacije) povezuje ove tri stranke. Osim toga, zajednički interesi leže

⁸⁹ Isto, 183.

⁹⁰ Isto, 183.

⁹¹ Isto, 184.

u suprotstavljanju ka centru moći. Na tim izborima u Istri sudjeluje i Istarska pučka stranka (dio Hrvatske demokratske stranke) koja se protivi istrijanstvu, te upozorava na autonomaške i iredentističke potencijale regionalnog programa.

Predizborne poruke HDZ-a isticale su navedeno suprotstavljanje „autonomaštvu“. Predsjednik HDZ-a, Dr. Franjo Tuđman, u nekoliko je navrata spominjao „savezni unitarizam“ koji se protivio ideji Europe regija, smatrajući kako Istra u tu postojeću zajednicu treba ići kao dio Hrvatske, a ne samostalno. Smetalo mu je izravno povezivanje regija bez ikakvog nacionalnog posredovanja.

Jedan od bitnijih zahtjeva IDS-a odnosio se na financijske moći Istre. Zahtijevali su da regija sama odlučuje o prihodima koji se u Istri ostvaruju (prijedlog da se 60% novca zadrži u Istarskoj županiji, a da se ostalih 40% uloži u obnovu RH). Također, u konfliktu centralne i regionalne politike (HDZ-a i IDS-a) važnu su ulogu igrali vojni objekti koje je napustila JNA. Regionalci su smatrali da se napušteni objekti trebaju prepustiti regiji i gradu, dok je država te objekte uzela pod svoje vlasništvo. Druga instanca konflikta odnosi se na potpunu afirmaciju građanskih sloboda i ljudskih prava. Upravo je to primjer za koji se zalaže IDS, koji inzistira na popuštanju stroge centralne kontrole.⁹²

⁹² Isto, 186.

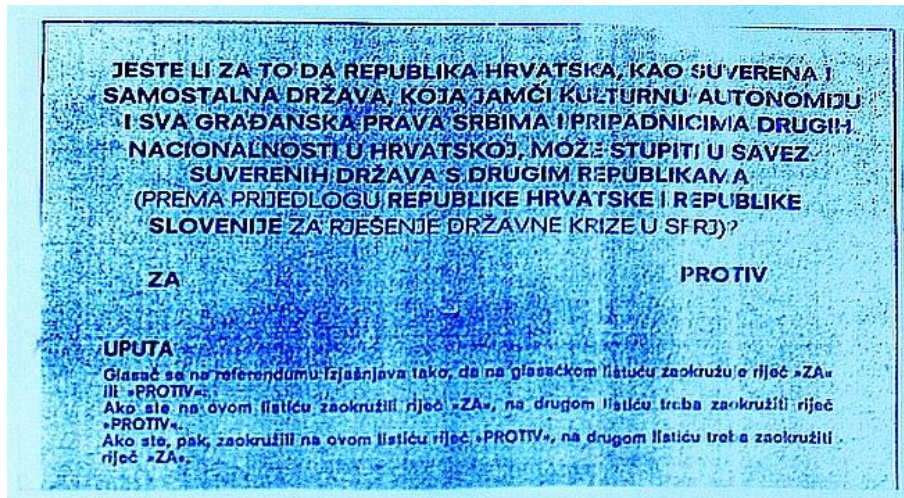
5. Parlamentarni i lokalni izbori

Prvi višestranački parlamentarni izbori u Hrvatskoj održavaju se na proljeće 1990. godine, a održani su po sustavu trodomnog Sabora i dvokružnog sustava apsolutne većine. Ovi parlamentarni izbori predstavljaju prijelomni trenutak prijelaza u novi, demokratski politički ustroj nakon starog autokratskog poretka. Izborni zakon primijenjen na prvim slobodnim izborima bio je jednokratna te je služio za transformaciju Sabora u demokratsku instituciju. Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH – SDP), tadašnja vladajuća stranka, odabrala je izborni sustav po svojoj želji smatrajući da će joj taj sustav omogućiti apsolutnu pobjedu. Tome izbornom modelu protivile su se sve opozicijske stranke, pa i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Na izborima je uvjerljivo pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), unatoč velikom broju nevažećih glasačkih listića, kao i velikim razlikama u biračkom broju u pojedinim biračkim okruzima. Drugo mjesto na izborima osvojio je Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH – SDP), koji su zahtijevali konfederalno rješenje krize u Jugoslaviji. HDZ je nakon tih izbora ostvario golemu premoć u mandatima, u potpunosti dominirajući stranačkim sustavom. Na prvim izborima IDS nije sudjelovao, jer su se fokusirali na postepenu izgradnju i stvaranje stranačke baze kao podlogu za nadolazeće izbore. Na izborima u Istri HDZ nije ostvarila dobre rezultate. U većini gradova, stranka nije imala svoje kandidate, a u sva tri doma Sabora izglasani su kandidati SKH – SDP.⁹³

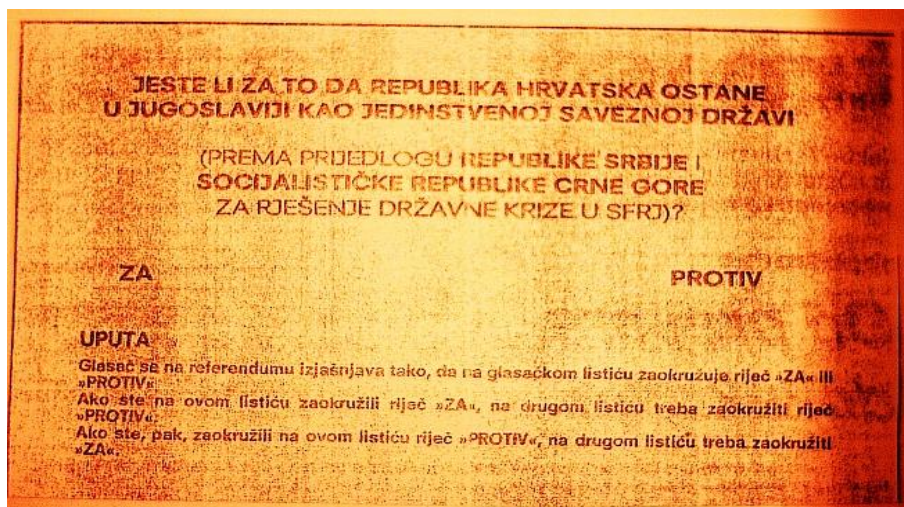
Referendum o hrvatskoj samostalnosti održan je 19. svibnja 1991. godine. Odluku o raspisu referenduma donio je predsjednik Franjo Tuđman. Građani su odgovarali sa „ZA“ i „PROTIV“ na dva postavljena pitanja. Prvo pitanje bilo je: „Jeste li za to da Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama (prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije za rješenje državne krize SFRJ)?“. Drugo pitanje bilo je: „Jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi (prema prijedlogu Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore za rješenje državne krize u SFRJ)?“. Ukupno je 83,56% hrvatskih glasača izašlo na referendum, a 94,17% zaokružilo je „ZA“ na

⁹³ Raos, Višeslav, Teritorijalnost i identitet, 84.

prvom pitanju. Za drugo pitanje tj. za ostanak u Jugoslaviji glasovalo je samo 1,2% glasača.

Slika 5. Glasački listić na referendumu o samostalnosti RH, broj 1

Slika 6. Glasački listić na referendumu o samostalnosti RH, broj 2

Propagandni letci raspodijeljeni su građanima na području Rijeke, Kvarnerskih otoka i Istre neposredno prije referenduma, 15. svibnja 1991. godine. Promotivni materijal bačen je iz bivšeg vojnog aviona naziva „Utva 66“. Zrakoplov je poletio iz medulinske sportske zračne luke bez dozvole. Na letcima su poruke kojima se poziva na bojkot referenduma za neovisnost. Tekst letka sastoji se od političkog programa triju stranaka: Saveza komunista – Pokreta za Jugoslaviju (letak je pisan dvojezično,

na talijanskome i hrvatskome jeziku), Stranke Jugoslavena i Srpske demokratske stranke).⁹⁴

Sukladno rezultatima referenduma Sabor RH mogao je 25. lipnja 1991. donijeti Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske i Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske. Izvršenje tih odluka odgođeno je zbog pritiska međunarodne zajednice sve do 8. listopada. Tada je konačno, jedan dan nakon raketiranja Banskih dvora u Zagrebu, prekinuta svaka državno-pravna sveza s Jugoslavijom, te je Hrvatska na temelju referendumske odluke svojih građana proglasila samostalnost. Iz tablice je vidljivo da je i izlaznost i opredijeljenost za hrvatsku neovisnost bile vrlo velika, čime su građani Istre iskazali svoju volju.

GRAD	BROJ STANOVNIKA S PRAVOM GLASA	IZLAZNOST	ZA NA PLAVOM LISTIĆU	ZA NA CRVENOM LISTIĆU
BUZET	5703	96%	89%	4%
LABIN	19852	90%	89%	10%
PAZIN	–	89%	94%	2%
POREČ	18334	81%	92%	7%
PULA	67908	78%	87%	12%
ROVINJ	14720	88%	89%	8%

Tablica 3. Rezultati referenduma o samostalnosti u istarskim općinama⁹⁵

Savjet Istarskog demokratskog sabora usvojio je 15. svibnja u Poreču stavove o referendumu u kojima se kaže da je Odluke o referendumu trebala donijeti tzv. velika koalicija svih političkih stranaka, pitanja su morala biti preglednija i razumljivija, a održavanje referenduma u okolnostima koje ovakvoj prigodi osiguravaju minimum potrebne atmosfere. IDS prihvaća svako rješenje krize u zemlji ako ono bude demokratsko i bez krvi, te će se zalagati za ustanovljenje integralne istarske regije s odgovarajućim statutom i prepoznatljivim povijesnim, kulturnim, geografskim, etničkim, gospodarskim i ekološkim određenjima. Građane Istre i istarskih otoka

⁹⁴ „Neviđena provokacija“, *Glas Istre*, 16. svibnja 1991., 2.

⁹⁵ „Za Hrvatsku“, *Glas Istre*, 21. svibnja 1991., 1.

poziva se da se na referendumu opredijele prema svojoj svijesti, spoznaji, savjesti i osjećajima.⁹⁶

Novi županijski sustav utemeljen 1992. godine ostavio je brojne krajeve nezadovoljne s novo uspostavljenim administrativnim granicama. To je doprinijelo jačanju regionalističke ideje.⁹⁷ IDS na početku nije bio zadovoljan županijskim ustrojstvom, ali ga je kasnije objeručke prihvatio te iz njega izvukao višestruke koristi. Stranka na parlamentarne izbore izlazi prvi put 1992. godine s Dalmatinskom akcijom i Primorsko goranskim savezom (PGS-om).

Prvi županijski i lokalni izbori održali su se 1993. godine. IDS je na tim izborima ostvario značajan uspjeh, gdje je za županijsku skupštinu pridobio više od tri četvrtine mandata. Pobjedi je doprinijela i duboka kriza SDP-a, kao i otpor centralizacijskoj politici HDZ-a, kojoj se Istra uvelike opirala. IDS je uslijed pobjedničke euforije uspio kolonizirati županijske i lokalne institucije u županiji i putem njih provesti svoju regionalističku agendu. Preoblikovao je većinu javnih ustanova tako da one šalju predodžbu o Istri kao partikularnom teritoriju, koji se razlikuje od ostatka RH.⁹⁸

Isti izborni zakon (segmentirani) koristio se na parlamentarnim izborima (1992., 1995. godina) i na lokalnim izborima (1993., 1997.). Taj izborni sustav na parlamentarnoj razini išao je u korist HDZ-a, dok je na lokalnoj razini pomagao strankama koje su imale većinu u određenim županijama (tako i IDS-u u Istarskoj županiji).

ISTRA- ŽUPANIJA	LISTE 92.	%	LOKAL 93.	%	ŽUP.DO M. 93.	%	LISTE 95.	%
IDS	49.460	41,30	85.247	74,17	76.273	66,42	74.956	60,64*
HDZ	16.300	13,61	17.833	15,52	18.782	16,35	17.783	14,39
HSLŠ	18.088	15,10	7.153	6,22	11.658	10,15	10.080	8,15
SDP	10.935	9,13	1.951	1,70	2.194	1,91	5.788	4,68
HNS	6.017	5,02					*	*
HSS	1.656	1,38			1.396.	1,22	*	*
HSP	3.282	2,74		0,00			1.724	1,39
SSH-ASH	1.896	1,58					1.513	1,22
SDU	1.529	1,28					4.797	3,88

⁹⁶ "Skidanje federalnih okova", Glas Istre, 17.svibnja 1991, 2.

⁹⁷ Raos, Izborni uspjeh regionalističkih stranaka u Hrvatskoj i Srbiji, 63.

⁹⁸ Isto, 64.

HND							4.069	3,29
Ostali	10.588	8,84	2.745	2,39	4.540	3,95	2.900	2,35
Ukupno glasovalo	123.545	100,0	118.410	100,0	118.823	100,00	127.982	100,00
BROJ BIRAČA	165.620		159.301		159.502		175.805	
NEVAŽEĆI	3.794	3,07	3.481	2,94	3.980	3,35	4.372	3,42

Tablica 4. Rezultati izbora 1992. – 1995. u Istarskoj županiji (stranačke liste)⁹⁹Pogreška!

Knjižna oznaka nije definirana.

GRAD	1993	1997	2001
BUJE	69%	51%	48%
BUZET	70%	49%	47%
LABIN	77%	42%	44%
PAZIN	64%	51%	35%
POREČ	67%	56%	47%
PULA	66%	35%	32%
ROVINJ	60%	45%	42%
UMAG	66%	54%	47%
VODNJAN	69%	32%	52%
NOVIGRAD	61%	64%	39%
ŽUPANIJA	1993	1997	2001
IDS	72%	46,35%	51,77%

Tablica 5. Usporedni prikaz izbornih rezultata IDS-a u gradovima 1993.-2001.¹⁰⁰

⁹⁹ Banovac, Etničnost i regionalizam u Istri, 284.

¹⁰⁰ Zorko, Marta, Fontana, Matija, Geopolitička pozadina "istrijanstva": Analiza istarskoga regionalnog izjašnjavanja, *Suvremene teme*, 2014., 87.

6. Politička propaganda stranaka u Istri

U vrijeme raspada Jugoslavije dolazi do političke pluralizacije koja svoj vrhunac doživljava legalizacijom rada političkih stranaka. Promjene u političkom sustavu 1989. i 1990. u Hrvatskoj događaju se vrlo brzo. U jeku demokratskih promjena u Hrvatskoj osnivaju se razne političke stranke. Ukupno je nastalo 33 stranke do prvih izbora koji su se održali u travnju i lipnju 1990. godine. Najznačajnije od njih su: Hrvatski socijalno-liberalni savez (prva osnovana stranka u Hrvatskoj, 21. veljače 1989.), Hrvatska demokratska zajednica i reformirani Savez komunista Hrvatske (kasnije se mijenja ime u Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena). Za područje Istre od posebnog je značaja i osnivanje Istarskog demokratskog sabora.

Problem regionalizma 1990. i 1991. nije bio dominantna politička tema u Hrvatskoj, pa tako ni u Istri. Dominantna tema bio je problem definiranja nacionalnih interesa, no o regionalizmu se vodilo računa, ali u nekom drugačijem političkom okruženju i ozračju. Problem hrvatske državnosti kretao se u rasponu od Hrvatske kao regije do Hrvatske kao nacionalne države. Hrvatska je promijenila svoj status – od regije unutar jugoslavenske države postajala je državom.¹⁰¹ Od devet stranaka, samo su se Hrvatska stranka i stranke Koalicije narodnog sporazuma potpuno negativno izjasnile o regionalizmu, daleko jasnije i tvrdokornije od HDZ-a kojemu se prvom prigovaralo zbog nerazumijevanja „istarskih posebnosti“.¹⁰² Naravno, sve te novonastale stranke borile su se za prevlast i cilj im je bio privući glasače u Istri. Hrvatski socijalno-liberalni savez, kasnije Hrvatska socijalno-liberalna stranka, u svojim redovima je imao nekoliko jakih članova poput utemeljitelja Vlade Gotovca i Slavka Goldsteina, a kasnije i Dražena Budiše. Vidimo i po plakatima HSLŠ-a da su se obraćali Istranima na njihovom dijalektu i promovirali ljude iz Istre da im budu vođe kampanje u toj regiji. Ipak bez obzira na sve to, HSLŠ nikada nije postigao značajniji rezultat u Istri.

¹⁰¹ Isto, 83.

¹⁰² Isto, 86.

Slika 7. Hrvatska socijalno-liberalna stranka, predizborni plakat, 1993. (Izvor: PPMI)

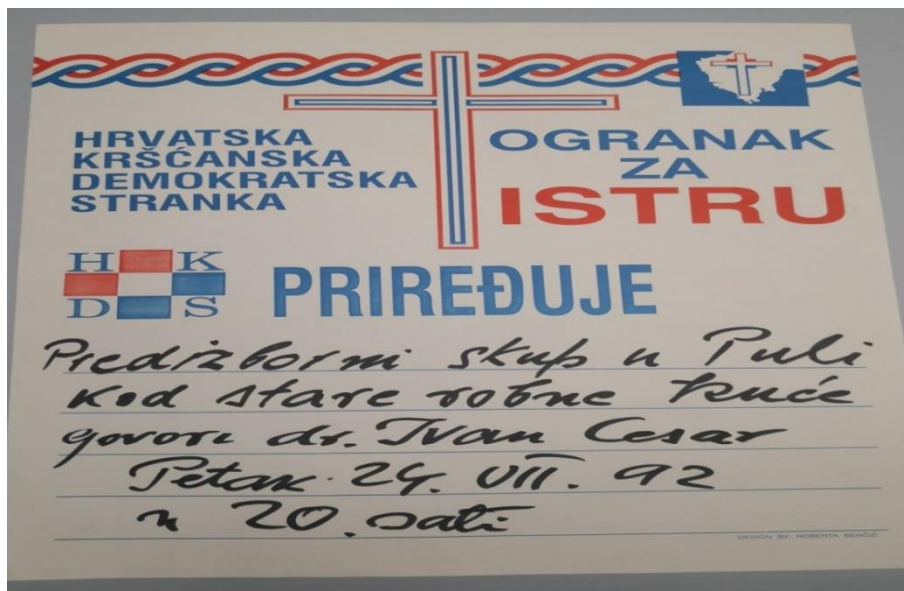
Slika 8. Hrvatski socijalno-liberalni savez, predizborni plakat, 1993. (Izvor: PPMI)

Hrvatska kršćanska demokratska stranka nikad u Istri nije postigla značajniji uspjeh. Jedan od razloga je što birači u Istri nisu desno orijentirani, a također stranka zastupa vrijednosti puno snažnijeg HDZ-a. Ipak devedesetih godina imaju vrlo upečatljive plakate po Istri. Poruke su im većinom usmjerene na vjeru, plakati su u bojama hrvatske zastave, ističe se križ kao zaštitni znak. Zagovara se vjera, ljubav, mir i blagostanje. Plakati su često usmjereni protiv komunizma i njegovog simbola

crvene boje. Postupak verifikacije članstva nešto je drugačiji u statutu ove stranke. Prijem je punovažan ukoliko potpisu prisustvuje povjerenik stranke, te se isti ograničava na potpisivanje pristupnice.¹⁰³

Slika 9. Hrvatska kršćanska demokratska stranka, izborni sabor stranke, 1990. (Izvor: PPMI)

Slika 10. Hrvatska kršćanska demokratska stranka, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

¹⁰³ Jović, Dejan, Komparativna analiza sadržaja statuta političkih stranaka u Hrvatskoj (1991.). *Politička misao*, Zagreb, 1993., 63.

Slika 11. Hrvatska kršćanska demokratska stranka, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena nakon pojave IDS-a postaje druga najjača stranka na području poluotoka. Tih godina stranka prolazi kroz teško razdoblje, dio članova ih napušta, a na nacionalnoj razini ne mogu parirati HDZ-u. Svoju šansu zato vide na lokalnoj razini, a pogotovo na zapadu zemlje. U ratom pogođenoj zemlji i nakon službenog osamostaljenja moraju mijenjati retoriku stranke, a opet paziti da pritom ne izgube svoje članove i simpatizere. Pozivaju se na posljednji četrnaesti kongres Saveza komunista Jugoslavije (održan 22.1.1990.) na kojemu je Ivica Račan rekao „ne jednomlju“. Smatraju da su upravo oni zaslužni za ostvarivanje demokracije i stvaranja mogućnosti slobodnog izbora.

Statut SDP-a iznosi sljedeće: „Stranka demokratskih promjena Hrvatske promjenom Statuta i naziva i u odnosu na SKH-SDP ne stvara novu političku stranku u smislu pravnog subjektiviteta, nego nastavlja pravni subjektivitet stranke SKH-SDP.“¹⁰⁴ Također statut SDP-a daje svojim članovima i posebna prava, poput prava na solidarnu pomoć, samostalno djelovanje (koje mora biti suglasno s politikom stranke), kao i zaštitu od nasilja te pravo na organiziranje posebne programske struje u stranci.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Isto, 61.

¹⁰⁵ Isto, 66.

Također, u statutu se određuje kako je Predsjedništvo stranke odgovorno za isključenje članova stranke, a prijedlog mora doći od gradskog ili općinskog predsjedništva SDP-a ili na osobnu inicijativu, ako član svojim djelovanjem urušava ugled stranke (kršenje statuta, loše ponašanje). Sve bitnije odluke se donose na višim organima stranke.¹⁰⁶ U Istri igraju na kartu domaćih ljudi i s njima, uz par jakih kadrova na nacionalnoj razini, žele ostvariti dobar izborni rezultat.

Na prvim parlamentarnim izborima u gotovo svim gradovima i mjestima Istre pobijedio je Savez komunista hrvatske – Stranka demokratskih promjena. Iako su njihovi članovi većinom bili dojučerašnji članovi SKH, građani su ih prepoznali kao najbolju opciju. Zalagali su se za mir, ravnopravnost svih građana, a naposljetku i ostanak u jugoslavenskoj reformiranoj federaciji. Uostalom, ta je stranka imala izgrađenu i etabliranu infrastrukturu i hipoteku brojnih „starih pobjeda“ koje su Istru učinile jednim od najrazvijenijih jugoslavenskih područja.¹⁰⁷

Slika 12. Račanovo ne jednoulju, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Stranka SKH – SPD je u svom izbornom programu iz 1990. zapisala da: „lokalna samouprava osigurava utjecaj građana na rješavanje konkretnih problema“,

¹⁰⁶ Isto, 71.

¹⁰⁷ Dukovski Darko, Dukovski Vedran, Matika Dario, *Istra u Domovinskom ratu 1991. -1995.*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2018., 79.

a zalaže se i za selektivnu razvojnu politiku i uravnotežen regionalni razvoj - osobito u otočkim i slabije razvijenim sredinama. Pozitivan je stav prema regionalizmu stranka našla u činjenici kako je „Hrvatsku oduvijek odlikovao kulturni regionalizam“.¹⁰⁸ Tada je kao opravdanje takvih „separatističkih“ ideja zaživjela izreka nastala mnogo prije rata kako je Istra u odnosu na ostale krajeve Hrvatske „neki drugi svijet“ (*L' Istria é un altro mondo*), misleći prije svega na različitost shvaćanja života, odnosa, interesa, komunikacije i svjetonazora te prihvaćanja različitosti.

Slika 13. Stranka demokratskih promjena, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Slika 14. Stranka demokratskih promjena, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

¹⁰⁸ Isto, 87.

Slika 15. Stranka demokratskih promjena, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Hrvatska demokratska zajednica uvjerljivo pobjeđuje na prvim parlamentarnim izborima održanih 1990. godine. Na razini države devedesetih godina ima brojne simpatije, no u Istri su im rezultati ispodprosječni. Stranka vremenom mijenja retoriku spram Istre te se sve više okreće svojim stranačkim ljudima iz Istre. To se vidi i po brojnim plakatima u predizborno vrijeme u Istarskoj županiji. U središtu plakata nalaze se istarski simboli i gradovi, a natpisi su sve više na čakavskom dijalektu. Naravno u središtu pozornosti je ime prvog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana, koji je snaga i pokretač cijelog HDZ-a tih godina. U Puli je Osnivački općinski odbor HDZ-a utemeljen 7. veljače 1990., a prva izborna skupština stranke u Puli održana je 6. listopada iste godine.¹⁰⁹

Stranka se pozivala na tekovine istarskih, hrvatskih narodnjaka i preporoditelja s kraja 19. i početka 20. stoljeća. U predizbornoj kampanji u Istri pozivalo se na vrijednosti Jurja Dobrile, Matka Laginje i ostalih preporoditelja. Odnos vodstva HDZ-a u početcima Domovinskog rata prema Istri bio je korektan, izuzmemo li poneke izjave njihovih radikalnijih članova. Takav stav potvrđuje svojom predizbornom izjavom jedan od HDZ-ovih kandidata u Istri Stelio Prodan: „Imamo majku Hrvatsku i ne treba

¹⁰⁹ Isto, 76.

nam maćeha.“¹¹⁰ HDZ je smatrao regionalizam korisnim, ali pod uvjetom da ne djeluje dezintegracijski. Također HDZ je Pazin smatrao središtem novih tendencija i političkih akcija.

Na prvoj izbornoj skupštini na općinskom odboru HDZ-a Pule govori se o tome kako stranka planira preuzeti vođenje grada. Stranci je u interesu bilo očuvati miran suživot svojih stanovnika, a samim time i suprotstaviti se svima koji će pokušati napraviti razdor među istarskim pukom. Istaknuli su „da će uskoro zatražiti povratak svih spomenika, naziva ulica i trgova posvuda gdje je bila hrvatska vlast, zalagati se za pravilnu podjelu imovine ranije vlasti i poticati privredne aktivnosti“.¹¹¹

Slika 16. Hrvatska demokratska zajednica, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Neke od odredba prvog HDZ-ovog Statuta su sljedeće. Svaki član stranke ima pravo dati u prijedlog isključenje drugog člana pisanim putem. On se šalje komisiji za statut HDZ-a, nakon čega ona procjenjuje utemeljenje krivnje, te suglasnost upućuje temeljnoj organizaciji. Za izglasavanje kazne potrebna je apsolutna većina članova. Svaki član ima pravo na žalbu sudu časti, i u tom periodu njegova prava i obaveze miruju. Nadalje, moguć je i drugostupanjski žalbeni postupak Središnjem odboru. Bilo koji član se može udaljiti na zahtjev Predsjednika ili potpredsjednika stranke. Oni su

¹¹⁰ „Majka nam je Hrvatska, ne trebamo maćehu“, *Glas Istre*, 14. travnja .1992.

¹¹¹ "Sprječiti uvoz mitinga", *Glas Istre*, 4.10.1990., 6.

dužni dostaviti odluku o udaljenju odgovarajućim stranačkim organima kako bi isti mogli donijeti konačnu odluku.¹¹²

Slika 17. Hrvatska demokratska zajednica, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Slika 18. Predizborni skup Hrvatske demokratske zajednice, 1993. (Izvor: PPMI)

¹¹² Isto, 70.

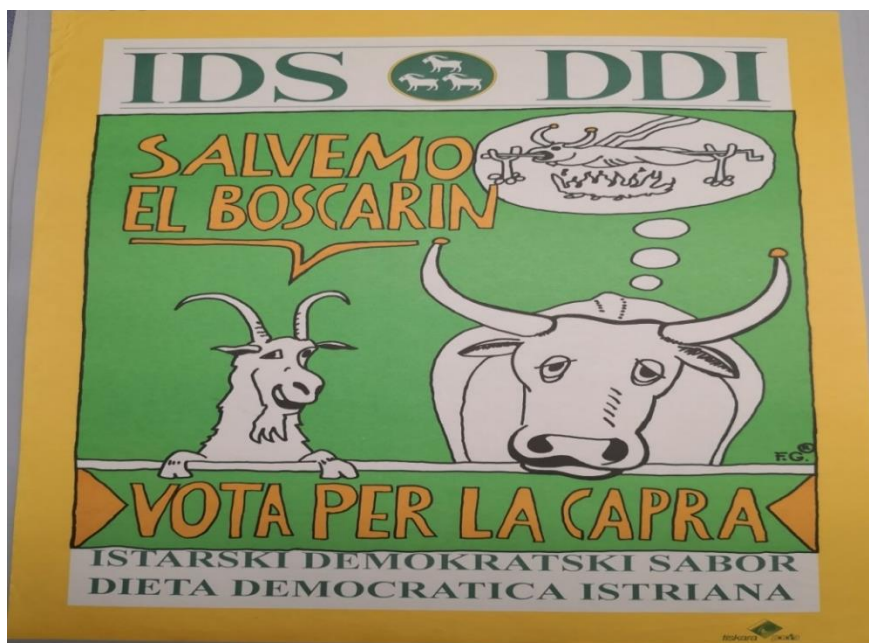
Slika 19. Hrvatska demokratska zajednica, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Istarski demokratski sabor (IDS) od samog svog osnutka (od prvih izbora na kojim nastupaju) pa do danas vodeća je politička snaga na istarskom poluotoku. Stranka je osnovana 14. veljače 1990., ali preskače prve parlamentarne izbore. Prvi značajniji izbori na kojim nastupa su lokalni 1993. kada osvaja 74,2% na razini županije. Plakati su im većinom dvojezični (hrvatski i talijanski), dominiraju simboli Istre, a poruke su na regionalnoj razini. IDS se zalagao da Istra prije svih pripada Istranima pod geslom „sa Zagrebom, ali ne pod Zagrebom“.¹¹³

Slika 20. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

¹¹³„U nedjeljivoj Hrvatskoj Istra Istranima“, *Glas Istre*, 28 .veljače.1992., 7.

Slika 21. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Slika 22. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

Slika 23. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)

7. Odnos između regionalizma i nacionalizma

Već od samog osnivanja i prve programske deklaracije Istarskog demokratskog sabora, moglo se zaključiti kako stranka nastaje kao opreka centralizmu i tada vodećoj stranci u Hrvatskoj. Još kada se pridoda da IDS od trenutka osnivanja, pa do osamostaljenja Hrvatske nije jasno stao na stranu hrvatske neovisnosti, onda ne čude stalni konflikti između ove dvije političke opcije. Glavni pojedinci u HDZ-u, uključujući njihovog predsjednika, Franju Tuđmana, optuživali su članove IDS-a za unitarizam, separatizam te suradnju s talijanskim iredentistima Vrh vladajuće stranke, uključivši samog Franju Tuđmana, redovito je optuživao istarske regionaliste za separatizam, ali i za suradnju s talijanskim iredentistima. IDS je te optužbe iskoristio kako bi dodatno mobilizirao svoje birače, a isto tako privukao je veliki broj birača koji nisu bili pristalice regionalizma, ali su bili protiv vladajuće stranke.

Čelnici IDS-a, Dino Debeljuh, Ivan Pauletta i Loredana Bogliun Debeljuh zaključuju kako je najvažnije da „mi želimo regiju, a ona se stvara u ime mira, nasuprot države nacije, koja je nastala u ratu radi njega samog“. Također izjavljuju: „Mi vidimo i budućnost Jugoslavije kao regionalno organizirane.“¹¹⁴

Vladajući HDZ smatra da je odnos IDS-a kontradiktoran i neshvatljiv za mnoge u trenutcima stvaranja vlastite države. Dodaju da su predstavnici talijanskog desnog političkog bloka iskazivali pretenzije prema Istri. Navode Izjavu tršćanskog odvjetnika Giacomelija koji je u časopisu *Familia Cristiana* 30. kolovoza 1994. izjavio da „Hrvatsku treba raskomadati“ i kako se upravo sada za to pruža prigoda. Istaknuo je da Istri treba autonomija, a kako će s njom kasnije doći i neovisnost. Dobrica Ćosić je u počecima 1990-ih godina, kad su krenule demokratske promjene, izjavio u posjetu Italiji da „ukoliko se Jugoslavija raspadne, Italija ima pravo povratiti Istru“.¹¹⁵ Također, stajalište HDZ-a je da su demokratske snage pokrenule snažan proces oživotvorenja hrvatske nacionalne, političke i državotvorne misli Hrvata Istre i dovršetak procesa nacionalne integracije, dok je IDS pokrenuo snažan proces političkog sučeljavanja s državotvornim nastojanjima potičući istrijanizaciju, federalizaciju, demilitarizaciju, autonomizaciju i transregionalizaciju toga prostora. Također nacionalne opcije

¹¹⁴ „Kao regija u Evropu“, *Glas Istre*, 16. travnja 1990., 8.

¹¹⁵ Šeks, Vladimir, *Politika i politikanstvo u Istri*, Istarski glas, Zagreb, 1999., 6.

smatraju da je IDS-ova programska deklaracija iz 1991. pokušala afirmirati „istrijsku etničku pripadnost“, tj. istrijsku naciju.

U svibnju 1994. održana je javna tribina IDS-a u hotelu Pical u Poreču. Ivan Jakovčić prijeti da će snage izvan države riješiti pitanje Istre. Razlog za osnivanje IDS-a bili su gnjev i obrambeno sredstvo kao reakcija na Tuđmanove prijetnje upućene Istranima – kako im u Istri nema mjesta.¹¹⁶ Jakovčić se ovom prilikom referira na Tuđmanov govor u Pazinu koji se dogodio 11. travnja 1990. godine.

Tuđman je tada u Pazinu održao predizborni skup HDZ-a ispred spomen-doma sjedinjenja i slobode. Njegova izjava je sljedeća:

„Kada sutra pobijedimo na prvim slobodnim izborima – iako oni nisu potpuno slobodni jer komunističko ustrojstvo još traje – onda će slobodno izabrani Sabor i Vlada zatražiti da sjednemo za stol s predstavnicima Slovenije, Srbije i drugih i razgovaramo o tome možemo li naći pretpostavke na konfederativnoj razini za daljnji opstanak u zajedničkoj državi. Ako utvrdimo da to ne možemo, onda je bolje da svi pod svojim imenom idemo u Europu.“¹¹⁷

Na tom istom skupu nekoliko stotina posjetitelja je izviždalo Franju Tuđmana, a on im je poručio „Vi koji zviždite možete si potražiti dom negdje drugdje!“ Ta izjava izazvala je brojne komentare iz obaju tabora. Iz HDZ-a poruke su bile sljedeće: Na sreću, među sudionicima skupa koji su zviždali i smijali se nije bilo Istrana, pa ni Istrijana; bile su to ipak grupice plaćenika velikosrpsko-jugoslavenskoga projekta.¹¹⁸ Iz redova vladajuće stranke smatrali su da je „Istrijanstvo iz inata“ samo jedan od pokazatelja koliko su Hrvati u Istri bili suspregnuti u procesima kakve su vodili ostali europski narodi u svojim nacionalnim tvorevinama.¹¹⁹

O Prvom svjetskom kongresu Istrijana, koji je održan 1995. godine u Puli, Tuđman izjavljuje:

„Na kongresu tih Istrijana bilo je pokušaja odvajanja Istre od Hrvatske i uspostave nekakve transgranične regije, pa čak i zahtjeva da se Istra razvojači kako bi je porobili fašisti i iredentisti.“¹²⁰

Strah od regionalizma je jak iz razloga zato što su u prošlosti tuđinske uprave na nacionalnom hrvatskom teritoriju težile autonomaštvu.

¹¹⁶ Isto, 35.

¹¹⁷ Isto, 47.

¹¹⁸ Isto, 48.

¹¹⁹ Isto, 62.

¹²⁰ Erceg, Heni, Lucić, Predrag, „*Histria & Histria*“, Feral Tribune, 1.svibnja 1995.

Nasuprot mišljenju HDZ-a o tom istupu, iz redova IDS-a poruke su sljedeće:

„Većina nas je ušla u stranku iz jednog jedinog razloga – željom za sveistarskom homogenizacijom kao potrebom, naspram bahatosti tada probuđene nacionalne isključivosti koja nam je s pazinskog skupa zaprijetila: 'Vi koji zviždite možete si potražiti dom negdje drugdje!' A gdje to drugdje? Ova Istra je Vaša i sviju onih koji su u nju u dobroj vjeri došli da je prihvate kao svoj zavičaj.“¹²¹

Ivan Pauletta, Dino Debeljuh, Loredana Bogliun Debeljuh izjavili su: „To što je dr. Tuđman rekao u Pazinu, nije potrebno komentirati, jer smo mi već takvih Tuđmana u Istri imali.“¹²² Tuđmanovo ponašanje pojedini čelnici IDS-a uspoređuju čak sa Slobodanom Miloševićem.¹²³ IDS reagira na skup HDZ u Pazinu proglasom naslovljenim „Tuđman – go home“, odnosno dijalekatskim „Hoj doma Franjo“.¹²⁴ Sukobi između dvaju diskursa česti su devedesetih godina, istrijanski diskurs je ovakav: „Nek' se čuje i nek' se zna: nećemo ne trebamo druge zemlje do ove naše, istarske. Nećemo i ne trebamo drugo sunce do ovog kojim se napajamo, niti želimo, niti hoćemo druge gore do Učke i plavetnila istarskoga neba, jer to naša povijest i naša sudba jeste.“¹²⁵ Na to u rubrici „Vaša pisma“ odgovara čitatelj *Vjesnika*: „Ali nek' se (sic) čuje i nek' se zna: Niti je zemlja, niti plavetnilo nebesko, niti gore (sic) Učka, niti more i sunce - istarsko, kao ni ravnica slavonska, otoci dalmatinski, šume zelene zagorske ili gorske... Niti je, niti može biti i niti će ikad sve to biti ičije doli hrvatsko! Po čemu se neka zemlja razlikuje ili iz čega sve specifičnosti vezane uz nju proizlaze, ako ne po pučanstvu koje ju je naselilo? Iz povijesti se vrlo dobro znade koje je pleme Istru naselilo. Što je istarski dio Hrvatske geografski najbliži „civiliziranoj Europi“, Žvanina je zasluga koliko i Štefova, Stipina, Matina...pa će i samo će, kada za to vrijeme dođe, u nju zajedno – to im sudba jeste!“¹²⁶

Franjo Tuđman je dana 1. studenoga 1990. godine došao u Pulu, a dočekao ga je Šime Vidulin kao predstavnik lokalnog stranačkog vrha HDZ-a. To mu je itekako zamjerio predsjednik Skupštine općine Luciano Delbianco, naglasivši „da se njegovo predsjednikovanje odnosi i na građane crvene Istre“. Predsjednik mu je na to odgovorio da su za sve krivi nesposobni lokalni političari. Tom prilikom je izjavio i

¹²¹ „IDS je uspio jer je to htio građanin Istre“, *Glas Istre*, 30. Kolovoza 1996. , izjava Damira Kajina

¹²² „Kao regija u Evropu“, *Glas Istre*, 16. travanj 1990., 8.

¹²³ „Istra Istranima“, *Glas Istre*, 15. listopada 1990., 5.

¹²⁴ Blagonić, *Istrijani protiv Istrana*, 32.

¹²⁵ Baterelo, Ante, „*Gospoda autonomaš*“, *Vjesnik*, 24. travnja 1990., 4.

¹²⁶ Isto, 5.

„kako je Istra i bijela i siva te da je potreban demokratski dijalog svih političkih stranaka“.¹²⁷

Ivan Jakovčić govori: „Istra koja je stoljećima pod tuđom vlašću sačuvala hrvatstvo, jednu stvar zasigurno ne prihvaća niti će je ikad prihvatiti. To je HDZ-ovo hrvatstvo.¹²⁸ Nadodaje: „Nametanje hrvatstva, odnosno, nazovemo to tako, 'hadezenjarstva' je u današnjoj političkoj situaciji činjenica. [...] Po 'hadezenjarskim' mjerilima nitko osim članova vladajuće stranke i njihovih satelita nije pravi Hrvat. Napada se cijela oporba, oni intelektualci koji dižu glas protiv vlasti, u tu kategoriju se svrstava i jedna regija, Istra.“¹²⁹

Ivan Pauleta je zastupao tvrdnju po kojoj su njegovi djedovi poznavali tri jezika, njegovi očevi – dva, a sada se ovakvim odnosom prema istarskoj multikulturalnosti hoće odgojiti Istrane koji vladaju samo jednim jezikom.¹³⁰

Predsjednik Skupštine Općine Pula Luciano Delbianco u povodu dana Općine Pula i prve godine nove vlasti izjavljuje sljedeće: „Zaključci su da nisu nezadovoljni dosad postignutim, naprotiv, razloga za zadovoljstvo je više, svaku vlast treba kritički ocjenjivati, nismo protivnici Hrvatske ni branitelji komunizma, ne sviđa mi se centralizacija ni dodvoravanje vladajućoj stranci u Republici, ne po stranci, nego po sposobnosti, za Istru županiju sa središtem u Puli...“¹³¹

Također, Europa regija kao ideja postala je pomagalo u borbi protiv centralizacije. „Većina puka koji sačinjava autohtono stanovništvo Istre (poznato i kao Istrijanci ili Istrani) nije nikad osjećala veliku nacionalnu privrženost određenoj nacionalnoj državi. Dokaz je za tu tvrdnju da su oduvijek postojali mješoviti brakovi između Latina i Slavena i mobilnost u njihovom nacionalnom izjašnjavanju. (...) Radi se, zapravo, o povezanom društveno-povijesnom odnosu koji se pojavljuje u jedinstvu različitosti koje se, u našem slučaju, interpretira kao 'istrijski identitet'.“¹³²

Usljedio je niz peripetija na relaciji centar – regija. Pazin je odabran kao županijski centar, a najava je bila da će se i današnja Istarska županija zvati Pazinska. No to je bilo protiv volje većine stanovnika Istre i uslijedile su brojne reakcije poput Loredane Štok koja govori: „Istru koja je u srcu svih njenih stanovnika nije stvorila vladajuća stranka, jer je ona postojala i prije nje i nitko je ne može

¹²⁷ Isto, 28.

¹²⁸ Rašeta, Boris, „*Koza protiv cosa nostre*“, Feral tribune, 5. listopada 1998.

¹²⁹ Jambor, Davor, „*Istra je svakom režimu bila neposlušna*“, Arkzin, 5. kolovoza 1994.

¹³⁰ Šeks, 86.

¹³¹ „Pulu treba voljeti“, *Glas Istre*, 4. svibnja 1991., 8.

¹³² Zorko, Fontana, 82.

izbrisati.¹³³ Polemike nastaju i oko naziva za žitelje Istre. Tako oni koji se regionalno izjašnjavaju koriste termin Istrijan i Istrijanka, dok drugi nacionalno osviješteni koriste termin Istranin i Istranka. Također događa se promjena naziva otočja Brioni u Brijune što dio stanovnika Istre smatra kao napad na svoj identitet. Vladajuća elita, odnosno HDZ, devedesetih godina optužuje IDS za pokušaj autonomaštva tj. za pokušaj odvajanja Istre od Hrvatske.

Pjesma Krasna zemljo, Istro mila (autora Ivana Cukona) postala je predmet sukoba HDZ-a i IDS-a. Ta se pjesma ujedno poziva na „hrvatski rod“ dok s druge strane promovira Istru u širem teritorijalnome smislu spominjući otoke Cres i Lošinj. Ta pjesma 2002. godine postaje službena himna Istarske županije. Odluka stajati, što čine članovi IDS-a koji se smatraju „velikim Istrijanima“, ili ostati sjediti za vrijeme izvođenja pjesme postala je devedesetih godina analogna pitanju staviti ruku na srce prilikom izvođenja državne himne, što su činili članovi HDZ-a, ili to ne činiti, što su činili članovi većine drugih stranaka.¹³⁴

U te sukobe često su se uključivali i članovi drugih stranaka, tako Pazinac Damir Delbianco iz Hrvatske stranke prava (HSP) govori sljedeće: „Dio IDS-ova vodstva, komunjare odgojene u bizantsko-marksističkom duhu, s Paulettom, Kajinom i ostalima na čelu, najveća su nesreća koja se Istri mogla dogoditi. Njihovo djelovanje, vođenje i obmanjivanje IDS-a i istarske javnosti ide u smjeru destabilizacije Hrvatske u Istri, a krajnji cilj da se prolije krv, rat između Istrana i Istrijana, a sve u jednom interesu, interesu srbočetnika i tršćanskih fašista.“¹³⁵

Razna su bila tumačenja istrijanstva, tako Branimir Crljenko piše: „Poziv na istrijanstvo kao na nacionalnu identifikaciju, poziv je na razaranje hrvatskog etničkog tkiva Istre. (...) Nakon grubih nasrtaja što su ih na egzistencijalne supstance hrvatskog etniciteta u Istri s jednakim kobnim posljedicama počinila oba totalitarna sustava našeg stoljeća: i fašizma i komunizma, devedesete godine našeg stoljeća dovode na istarsku političku scenu istrijanstvo kao treći antikroatistički nastraj na toliko puta u povijesti osporavan i potiskivan hrvatski jezični, kulturni i opće nacionalni identitet Istrana.“¹³⁶ Također izjavljuje: „Nije shvatljivo kako oni koji se pod plaštem

¹³³ „Spriječiti novi egzodus Istrana“, *Glas Istre*, 7. ožujka 1992.

¹³⁴ Blagonić, Sandi, „Mi se dižemo jer ne možemo dopustiti da su veći Istrijani od nas“: ritualne izvedbe u simboličkim natjecanjima za (re)semantizaciju jedne pjesme. *Narodna umjetnost*, 46(2), 2009., 132.

¹³⁵ Erceg, Heni; Lucić, Predrag, „Histria & Histria“. *Feral Tribune*, 1. svibnja. 1995.

¹³⁶ Crljenko, Branimir, „Fantomske izjave o ukklanjanju hrvatstva“. *Novi list*, 17. studenoga 1993.

istrijanstva jedini stvarno poigravaju etničkom slikom Istre, podmeću Hrvatskoj kao veliko zlo ono što sami neodgovorno čine.“¹³⁷

Tadašnji glavni tajnik IDS-a Emil Soldatić, osvrćući se na dvojicu članova HDZ-a koji su percipirani kao radikalni nacionalisti, kaže: „Ja doista ne mogu reći, kada mi dođu Milas ili Šeks, da smo mi iste nacije.“¹³⁸

U organizaciji HDZ-a u svibnju 1991. ispred Slavoluka Sergijevaca u Puli održan je prosvjedni skup građana protiv okupacije Hrvatske. „Tuga i žalost pa i srdžba sakupili su nas ovdje, na ovom mirnom prosvjedu protiv ugrožavanja slobode i demokracije, protiv terorizma i protiv vojne okupacije teritorija Republike Hrvatske,“ rekao je pozdravljajući oko 1000 okupljenih građana Ivan Rudelić, predsjednik općinskog odbora HDZ-a. Nakon minute šutnje za poginule redarstvenike Rudelić je naglasio: 'Navik on živi ki zgine pošteno'.“¹³⁹ Na skupu je bio i fra Tomislav Duka, potpredsjednik Izvršnog odbora HDZ-a i doministar u Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne skrbi, on izjavljuje: „Ovaj će narod i dalje biti miroljubiv i mirotvoran i dati ruku prijateljstvu, jer to je kršćanski narod. Hrvati žele živjeti u hrvatskoj domovini i ne prijete nikome, a svoju će domovinu i do smrti braniti.“ Marjan Badanović se pita sljedeće: „Zar nije paradoksalno da smo se danas sakupili ovdje da prosvjedujemo protiv vlastite djece? Jer i naša djeca čine oružanu snagu koju zovu JNA. A ta ista armija doslovno je okupirala dio ove „Lijepe naše“ i mirno gleda kako svakojako grupe naoružanih četnika i bandi maltretiraju nedužne građane.“¹⁴⁰

Na Trgu Republike, današnjem Forumu, u Puli 26. siječnja 1991. oko 2.000 ljudi okupilo se na mirnom prosvjedu. Na njemu se podržalo djelovanje hrvatske Vlade i iskazala se želju za mirno rješenje političke krize u Jugoslaviji. Također podršku je dobio u pulski gradonačelnik Luciano Delbianco. Cijeli poluotok osjećao je političku i ekonomsku krizu. Glavni cilj bio je mir na poluotoku, ali su bili svjesni o situaciji koja se događa u ostatku Hrvatske i Jugoslavije. Na prosvjedu su se okupili ljudi koji su bili članovi više različitih političkih stranaka.¹⁴¹

Do zablude isključivosti i „moći“ identiteta dolazimo postavimo li nacionalno iznad regionalnog ili nadnacionalno iznad nacionalnog. To znači da onaj tko je regionalno opredijeljen ujedno može biti i nacionalno privržen.

¹³⁷ Crljenko, Branimir, „Fantomske izjave o uklanjanju hrvatstva“. Novi list, 17. studenoga 1993.

¹³⁸ Rašeta, Boris, „Koza protiv cosa nostre“. Feral tribune, 5. Listopada 1998.

¹³⁹ „Obrana Domovine“, *Glas Istre*, 5. svibanj 1991., 5.,

¹⁴⁰ „Obrana Domovine“, *Glas Istre*, 5. svibanj 1991., 6.,

¹⁴¹ „Izabrali smo miran suživot“, *Glas Istre*, 26. siječnja.1991., 6.

Regionalizam je u napetom i euforičnom ozračju nacionalne integracije i homogenizacije bio vrlo opasna ideologija i presedan u trenutku početka nastanka nove države i zahuktalih procesa hrvatske nacionalne reintegracije.¹⁴² Svoju je predizbornu kampanju IDS temeljio upravo na osjećaju „mekog istrijanstva“, dakle ne toliko u smislu radikalnog autonomaštva i priznate posebnosti unutar Hrvatske, koliko možda kao „odgovor“ na hrvatski nacionalni program HDZ-a, koji je ocijenjen nacionalističkim i ekskluzivističkim, iako to stvarno nije bio. IDS i SKH - SDP program su više ocjenjivali prema javnim radikalnim izjavama stranačkih dužnosnika izrečenim u euforiji predizbornih skupova. Stoga se nisu mirili s projekcijama buduće Hrvatske, „u kojoj će se 'prijetiti' dijelu stanovništva koji se ne slaže sa službenom politikom HDZ-a“, a kao što je to ponekad, tijekom prve polovine 1990-ih, pod pritiskom predstojećih izbora, dosta nespretno znao činiti Tuđman.¹⁴³ Fenomen istrijanstva leži u tome što je s jedne strane njegova težnja prekograničnost i širi europski kontekst, a s druge strane bazira se na mikro-regiju.¹⁴⁴

Usponom nacionalne svijesti devedesetih godina, socijalizam i antifašizam se stavljaju u drugi plan, a zamjenjuje ih briga o nacijama. Često se žrtve komunizma ističu se pred žrtvama fašizma. Dio istarskog stanovništva sa sumnjom je gledala na paravojnu postrojbu hrvatske vojske, Hrvatske obrambene snage (HOS), njihov je simbol bilo slovo U, a grb je sadržavao ustaški slogan Za dom spremni. Također neke su jedinice HOS-a nazvane po ustaškim časnicima iz Drugog svjetskog rata (pr. Rafael Boban).

Oko 3000 spomenika, kipova ili spomen ploča koji su se odnosili na partizansku prošlost iz vremena Drugog svjetskog rata uništeno je ili oštećeno tijekom 1990-ih na području Hrvatske.¹⁴⁵

Odnos većine istarskoga stanovništva prema HDZ-u izgrađen je u suodnosu s političkom djelatnošću i retorikom Franje Tuđmana i njegovih bliskih suradnika kao i pripadnika vladajuće stranke. Stanovništvo Istre prepoznalo je autokratsku vladavinu i poistovjećivanje same stranke s državom. Smetalo im je također i Tuđmanovo shvaćanje hrvatstva koje se razlikovalo od shvaćanja hrvatstva većine istarskih Hrvata. Točnije rečeno, istarski Hrvati nisu hrvatstvo shvaćali ekskluzivistički kao Franjo Tuđman i njegovi sljedbenici. Sukob na relaciji Istra – Tuđman ponekad je

¹⁴² Dukovski Darko, Dukovski Vedran, Matika Dario, 77.

¹⁴³ Isto, 77.

¹⁴⁴ Zorko, Fontana, 83.

¹⁴⁵ Blagonić, Sandi, *Istrijani protiv Istrana*, 20.

prelazio granice uljuđenosti, a slika Istrana kao drugačijih i tolerantnijih bila je dovedena u pitanje. Pitanje otkuda si, tko si i što si u „obrambenom mehanizmu“ i otporu prema Zagrebu, postalo je važnije od pitanja „ča znaš delat' i kakov si čovik?“. ¹⁴⁶ Tuđman je HDZ nastojao pretvoriti u široku političku frontu kojoj je moguće privući glasove na širem ideološkom spektru. Regionalizam je u napetom i euforičnom ozračju nacionalne integracije i homogenizacije bio vrlo opasna ideologija i presedan u trenutku početka nastanka nove države i zahuktalih procesa hrvatske nacionalne reintegracije. ¹⁴⁷ Svoju je predizbornu kampanju IDS temeljio upravo na osjećaju „mekog istrijanstva“, dakle ne toliko u smislu radikalnog autonomaštva i priznate posebnosti unutar Hrvatske, koliko možda kao „odgovor“ na hrvatski nacionalni program HDZ-a, koji je ocijenjen nacionalističkim i ekskluzivističkim, iako to stvarno nije bio. IDS i SKH - SDP program su više ocjenjivali prema javnim radikalnim izjavama stranačkih dužnosnika izrečenim u euforiji predizbornih skupova. Stoga se nisu mirili s projekcijama buduće Hrvatske, „u kojoj će se 'prijetiti' dijelu stanovništva koji se ne slaže sa službenom politikom HDZ-a“, a kao što je to ponekad, tijekom prve polovine 1990-ih, pod pritiskom predstojećih izbora, dosta nespretno znao činiti Tuđman. ¹⁴⁸

Za druge hrvatske regije, gdje je pobijedio HDZ, posebice u Slavoniji i Dalmaciji, Istra je postala „crvena“ regija, u kojoj vlast imaju „komunjare“ i gdje još uvijek „obožavaju“ Josipa Broza Tita, u čijim gradovima ulice nose imena „zaslužnih komunista“ i koja ne može Jugoslaviju tek tako „preboljeti“, pa je, prema tome, tek uvjetno shvaćena kao „prava hrvatska regija“. To je kod Istrana automatski rađalo i otpor prema drugima, „njihovima“. Istra je bila „neshvaćena“, njezino se hrvatstvo često dovodilo u pitanje (iako najčešće kao izborna floskula), dok je shvaćanje hrvatstva istarskog stanovništva za druge bilo potpuno nerazumljivo, odnosno nije bilo kompatibilno njihovu shvaćanju, no jednako je tako njihovo hrvatstvo za Istrane bilo, „preagresivno“. Premda nikad izravno tim riječima, osjećao se velik jaz između Istre i ostalih hrvatskih krajeva i regija. ¹⁴⁹

Demokratske promjene donijele su i niz noviteta: promjene u nazivu škola, poduzeća, trgovina, udruga, pa i gradova i ulica. Posebno su se izbjegavali, te su čak postali nepoželjni nazivi srpskih i jugoslavenskih književnika i političara, imena

¹⁴⁶ Dukovski Darko, Dukovski Vedran, Matika Dario, 75.

¹⁴⁷ Isto, 77.

¹⁴⁸ Isto, 77.

¹⁴⁹ Isto, 79.

gradova u Srbiji, pridjevi srpski i jugoslavenski. U nekim mjestima se nije diralo ime Josipa Broza Tita.¹⁵⁰ Pogotovo se u Istri njegovo ime nije diralo jer je Jugoslavija Istranima bila ključan čimbenik za spajanje Istre s ostatkom države. Tito bio je glavna figura koja je doprinijela razvoju Istre, pogotovo od sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća.

Treba napomenuti da je Istra za vrijeme Domovinskog rata, unatoč svim sukobima i razilaženju u mišljenjima među strankama, dala svoj obol te je odaziv na mobilizaciju u Istri bio preko 90%, najveći u Hrvatskoj. Na području Istarske županije za vrijeme Domovinskog rata djelovale su dvije brigade: 119. brigada (istarska) i 154. (pazinska) brigada. Istarska brigada se popunjavala vojnicima iz Pule, Rovinja i Labina. Kroz postrojbe 119. brigade prošlo je više od 6500 pripadnika. Brigada je sudjelovala i u vojno redarstvenoj operaciji Oluja. Tijekom djelovanja 119. brigada izgubila je sedam pripadnika koji su dali živote za domovinu.¹⁵¹

Pazinska 154. brigada osnovana je 1. prosinca 1991. u Pazinu preuzevši vojarnu, a popunjavali su je vojnici iz Pazinštine, Poreštine, Buzeštine te onih s područja Umaga i Buja. Kroz ovu brigadu prošlo je oko 5800 branitelja. Brigada je imala jednog poginulog branitelja i nekoliko ranjenih, također je sudjelovala u svim važnijim operacijama Hrvatske vojske u sklopu drugih brigada.¹⁵²

Također na svečanoj sjednici Skupštine općine Pula u svibnju 1991. upućen je telegram podrške vrhovništvu Hrvatske: „Upućujemo vam podršku u nastojanjima da se obrani demokracija, suverenitet i teritorijalni integritet Republike Hrvatske. Najoštrije osuđujemo terorizam i hegemonističke pretenzije prema Republici Hrvatskoj te s Hrvatima i Talijanima, Srbima, Muslimanima, Albancima i svima kojima je Istra hrvatska domovina iskazujemo punu podršku u naporima koje činite za miran i demokratski izlaz iz krize u kojoj se nalazimo.“¹⁵³

Smirivanjem ratne opasnosti, smanjuju se i optužbe koje je HDZ upućivao IDS-u vezane uz moguće separatističke ideje. No i kada su te optužbe postojale, predsjednik IDS-a Ivan Jakovčić branio se podacima da je najveći postotak građana na referendumu o samostalnosti upravo u Istri glasovao za hrvatsku samostalnost, te je spominjao mobilizaciju za vrijeme Domovinskog rata koja je bila najveća baš u Istarskoj županiji.

¹⁵⁰ Žufić, 24.

¹⁵¹ Tomaić, Tatjana, *IDS /Ne/uspjeh istarskog regionalizma*, 29.

¹⁵² Isto, 30.

¹⁵³ „Uz Domovinu“, *Glas Istre*, 6. svibanj 1991., 3.

ZAKLJUČAK

Pojava regionalizma i regionalnih stranaka česta je pojava kroz povijest. Najčešće se objašnjava odnosom centar-periferija i reakcijom periferije na osjećaj kulturne, političke i ekonomske eksploatacije od strane centra. U trenucima odvajanja od Jugoslavije i nastanka brojnih političkih opcija, u Hrvatskoj se razvija nekoliko regionalnih stranaka. Ipak, jedina ozbiljnija i značajnija regionalna opcija bila je ona koju u Istri predstavlja Istarski demokratski sabor.

Nacionalna integracija istarskih Hrvata događala se u nekoliko faza i bila je u suodnosu s talijanskom nacionalnom integracijom. Od sredine 19. stoljeća istarski se Hrvati bore za spajanje s ostatkom domovine, a većinom su u toj borbi bili u podređenom položaju prema Talijanima. Ipak krajem Drugog svjetskog rata uspijevaju u svom naumu, a privrženost Hrvatskoj iskazuju i devedesetih godina na referendumu o samostalnosti te kasnije u velikom odazivu u Domovinskom ratu.

Istarski identitet nije isključivo hrvatskog, slovenskog ili talijanskog karaktera, već je upravo spoj tih triju identiteta. Iz njih se stvara jedan istarski spoj određen kulturnim i jezičnim nasljeđem. Istarski demokratski sabor (IDS) nastaje u trenucima uspostavljanja višestranačja u Hrvatskoj kao politička opcija koja mobilizira regionalne sentimente te kao opreka centralističkoj politici nove državne elite. IDS zapravo popunjava prazninu u istarskoj regiji nakon slabljenja Saveza komunista Hrvatske i pri uspostavljanju novog političkog sustava koji nekolicina žitelja nije najbolje prihvatila. Gdje prestaje važnost strogih zemljopisnih granica, počinje važnost političkih i simboličkih, granica jedne regije i granica jednoga identiteta.

Regionalni pokreti prigodom svoje konstrukcije koriste svoju zavičajnu pripadnost teritoriju i povijesti. Cilj tih pokreta (tj. regionalizma) je oslabiti nacionalnu pripadnost te homogenizirati lokalno stanovništvo s kojima dijeli iste moralne i regionalne vrijednosti. U cijelom tom procesu Istarski demokratski sabor devedesetih dolazi u česte sukobe s u zemlji vladajućom Hrvatskom demokratskom zajednicom i predsjednikom Tuđmanom. Ujedno stvarajući pritisak stanovništvu Istre o nametanju hrvatske nacionalne pripadnosti, IDS je u svom djelovanju devedesetih godina, dijelom djelovao destabilizirajuće u postupku stvaranja Republike Hrvatske i u tijekom obrane od velikosrpske agresije.

U periodu nakon demokratskih promjena, tijekom rata i nestabilnosti političkog sustava, regionalna se politika nije uspjela u najboljoj mjeri razvijati na razini države.

Istrani su se u velikoj mjeri, kao i većina hrvatskih građana, na referendumu o samostalnosti RH opredijelili za samostalnost, a također su u velikoj mjeri sudjelovali kao dobrovoljci u Domovinskom ratu čime su pokazali svoj stav o domovini.

Na trima popisima stanovništva (1991., 2001., 2011.) žitelji Istre izjašnjavali su se oprečno, sve pod utjecajem IDS-a. Najviše regionalno opredijeljenih bilo je 1991. i 2011. godine, dok je IDS 2001. godine, u vrijeme svojeg sudjelovanja u vladajućoj koaliciji na nacionalnoj razini, savjetovao svim „regionalcima“ da se opredijele kao Hrvati. Ipak, na svim popisima u Istri uvjerljivo prevladavaju Hrvati.

Što se tiče parlamentarnih izbora u Istri najviše uspjeha imaju Socijaldemokratska partija (SDP) i Istarski demokratski sabor (IDS), a kada su ove dvije stranke u koaliciji nerijetko osvajaju i preko 80% glasova. Na lokalnim izborima dominantan je IDS.

Iako je mentalna granica mnogim stanovnicima Istre planina Učka, Istrani jednako prihvaćaju svoje sunarodnjake s druge strane Učke, kao i sve manjine koje žive u Istri. Istra danas predstavlja multikulturalnu i multijezičnu regiju u kojoj žive pripadnici različitih narodnosti, naroda i vjera koji dijele specifične kulturne, jezične, etničke i vjerske običaje.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

Arkzin - 1994.

Feral Tribune – 1994., 1995. , 1998.

Glas Istre – 1990., 1991., 1992., 1996.

Novi list – 1993.

Programska deklaracija Istarskog demokratskog sabora(1991.), "Istarski demokratski sabor (IDS)", *Istrapedia*, www.istrapedia.hr, 7.8..2019.

Slobodna Dalmacija – 1992.

Vjesnik – 1990.

Literatura

1. Banovac, Boris, „Etničnost i regionalizam u Istri: povijesni rakurs i suvremeni kontekst“, *Migracijske i etničke teme*, 12, 4, 1996., 267-288.
2. Banovac, Boris, „Modernizacijski procesi i oblici teritorijalne pripadnosti“, *Društvena istraživanja*, 6, 1, 1997., 23-48.
3. Blagonić, Sandi, „'Mi se dižemo jer ne možemo dopustiti da su veći Istrijani od nas': ritualne izvedbe u simboličkim natjecanjima za (re)semantizaciju jedne pjesme“, *Narodna umjetnost*, 46, 2, 2009., 129-144.
4. Blagonić Sandi, *Istrijani protiv Istrana, diskurzivna konstrukcija identiteta i simbolička natjecanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016.
5. Cocco, Emilio, „Bordeland Mimicry: Imperial Legacies, National Stands and Regional Identity in Croatian Istria after the Nineties“, *Narodna umjetnost*, 47, 1, 2010., 7-28.
6. Dukovski, Darko, *Istra. Kratka povijest dugog trajanja*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2004.
7. Dukovski, Darko, *Povijest Pule: deterministički kaos i jahači Apokalipse*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2011.
8. Dukovski, Darko, Dukovski Vedran, Matika Dario, *Istra u Domovinskom ratu 1991.-1995.* , Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, Pula, 2018.

9. Ivetić, Adriano, „Odlazak Jugoslavenske narodne armije iz Pule 1991. godine“, *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata pulskog sveučilišta 2011.-2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin, Igor Stanić, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Srednja Europa, Pula – Zgareb, 2013., 147-164.
10. Jović, Dejan, „Regionalne političke stranke“, *Društvena istraživanja*, 1, 1992., 173-188.
11. Jović, Dejan, „Komparativna analiza sadržaja statuta političkih stranaka u Hrvatskoj (1991.)“, *Politička misao*, 30, 1, 1993., 57-75.
12. Kalapoš, Sandra, *Rock po istrijanski, O popularnoj kulturi, regiji i identitetu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002., 125-135.
13. Klemenčić, Mladen, Kušar, Vesna, Richter, Željka, „Promjene narodnosnog sastava Istre. Prostorna analiza popisnih podataka 1880.-1991.“, *Društvena istraživanja*, 4-5 (6-7), 1993., 607-629.
14. Maldini, Pero, „Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika“, *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku*, 2014., 125-154.
15. Milardović, Anđelko, *Regionalizam, autonomaštvo, federalizam ili seperatizam. Što hoće Istarski demokratski sabor? Politološka – dokumentaristička studija slučaja*, Pan liber, Osijek, 1995.
16. Orlić, Olga, „Mnogoznačje istarskog multikulturalizma“, *Etnološka tribina*, 31(38), 2008., 39-59.
17. Pokos, Nenad, Živić, Dražen, „Suvremena demografska slika Istre“, *Identitet Istre- ishodišta i perspektive*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2006., 395-417.
18. Raos, Višeslav, „Duga era jednog župana, poduzetnika i sommeliera“, *Političke analize*, 4(13), 2013., 31-35.
19. Raos, Višeslav, „Izborni uspjeh regionalističkih stranaka u Hrvatskoj i Srbiji“, *Političke perspektive*, 4, 1, 2014., 62-66.
20. Raos, Višeslav, „Teritorijalnost i identitet: Istarski demokratski sabor i sjeverna liga“, *Suvremene teme*, 7(1), 2014., 1-92.
21. Šeks, Vladimir, *Politika i politikanstvo u Istri*, Istarski glas, Zagreb, 1999.
22. Šetić, Nevio, *O procesu nastanka suvremene hrvatske nacije u Istri*, Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU – Rijeka, Pula, 1993.

23. Šetić, Nevio, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870. - 1915.*, Dom i svijet, Zagreb, 2005.
24. Tomaić, Tatjana, „Povezanost istarskoga identiteta i istarskoga demokratskog sabora: analiza programskoga sadržaja i tekstova objavljenih u Glasu Istre od 1989. do 1993. godine“, *Mostariensia*, 18, 1-2, 2014., 95-113.
25. Tomaić, Tatjana, *IDS /Ne/uspjeh istarskog regionalizma*, Despot infinitus, Zagreb, 2018.
26. Trogljić, Stipan, „Istra između klerikalizma i liberalizma (kraj 19. i početak 20. stoljeća)“, *Društvena istraživanja*, 2, 4-5 (6-7), 1993., 657-670.
27. Zorko, Marta, Fontana, Matija, „Geopolitička pozadina 'istrijanstva': analiza istarskoga regionalnog izjašnjavanja“, *Suvremene teme*, 7, 1, 2014., 78-95.
28. Žuljić, Stanko, „Regionalizam i narodnosno izjašnjavanje u Istri 1991. godine“, *Znanstveni skup Susreti na dragom kamenu*, 1994., 90-105.
29. Žužić, Patricija, „Teritorijalno-administrativni ustroj na području današnje Istarske županije za razdoblje od 1945. do 1990. godine: Prilog za izradu shematizma uprave“, *Vjesnik Istarskog arhiva*, 14-16., 2009., 185-249.

POPIS SLIKA

Slika 1. Istarski demokratski sabor, prvo predstavljanje stranke 1990. (Izvor: PPMI)	33
Slika 2. Logo Istarskog demokratskog sabora	34
Slika 3. Predstavljanje istarskih kandidata u Saboru, 1992. (Izvor: PPMI)	35
Slika 4. Predizborni plakat Istarskog demokratskog sabora, 1992. (Izvor: PPMI).....	35
Slika 5. Glasački listić na referendumu o samostalnosti RH, broj 1	43
Slika 6. Glasački listić na referendumu o samostalnosti RH, broj 2	43
Slika 7. Hrvatska socijalno-liberalna stranka, predizborni plakat, 1993. (Izvor: PPMI)	48
Slika 8. Hrvatski socijalno-liberalni savez, predizborni plakat, 1993. (Izvor: PPMI) ..	48
Slika 9. Hrvatska kršćanska demokratska stranka, izborni sabor stranke, 1990. (Izvor: PPMI).....	49
Slika 10. Hrvatska kršćanska demokratska stranka, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI).....	49
Slika 11. Hrvatska kršćanska demokratska stranka, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI).....	50
Slika 12. Račanovo ne jednoulju, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	51
Slika 13. Stranka demokratskih promjena, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI) .	52
Slika 14. Stranka demokratskih promjena, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI) .	52
Slika 15. Stranka demokratskih promjena, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI) .	53
Slika 16. Hrvatska demokratska zajednica, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	54
Slika 17. Hrvatska demokratska zajednica, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	55
Slika 18. Predizborni skup Hrvatske demokratske zajednice, 1993. (Izvor: PPMI) ...	55
Slika 19. Hrvatska demokratska zajednica, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	56
Slika 20. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	56
Slika 21. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	57
Slika 22. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	57
Slika 23. Istarski demokratski sabor, predizborni plakat, 1992. (Izvor: PPMI)	58

SAŽETAK

Regionalizam nastaje kao težnja i otpor periferije prema centru države. Obilježava ga decentralizacija, unikatnost i demokratičnost. U Istri se, tijekom devedesetih godina u procesu nastajanja raznih političkih opcija na razini države, osniva Istarski demokratski sabor. U svojoj programskoj deklaraciji, između ostalog, zalaže se za višestranački sustav, regionalizam, dvojezičnost, decentralizaciju, antifašizam. Na referendumu za samostalnost Hrvatske građani Istre su imali izlaznost veću od 80%, a za samostalnost se opredijelilo oko 90% onih koji su glasovali na razini županije. Nadalje, analizom triju popisa stanovništva (1991., 2001., 2011.) dolazi se do zaključka da broj regionalno opredijeljenih korelira s naptcima Istarskog demokratskog sabora. Na popisu stanovništva iz 1991. godine čak 18,2% stanovništva se izjasnilo kao regionalci, dok se deset godina kasnije samo 4,3% tako izjašnjava. Kad se uzme u obzir i popis iz 2011. godine (ponovo se povećava broj regionalaca na 12,1%) vidi se da se radi o promjenjivoj stavci. U odnosima između vodeće regionalne opcije i vladajuće Hrvatske demokratske zajednice dogodio se niz sukoba i razmjena mišljenja od devedesetih do danas, što zapravo i ne začuđuje, budući da svaka regionalna opcija i postoji upravo iz razloga jer je nezadovoljna centralnom opcijom u svojoj državi.

Ključne riječi: regionalizam, Istra, izbori, Istarski demokratski sabor

ABSTRACT

The National and the Regional in Istria in the 1990s

Regionalism emerges as the aspiration and resistance of the periphery towards the center of the state. It is characterized by decentralization, uniqueness and democracy. In Istria, during the 1990s, in the process of creating various political options at the state level, the Istrian Democratic Parliament was established. In its program declaration, among other things, it advocates a multi-party system, regionalism, bilingualism, decentralization, anti-fascism. In the referendum for Croatian independence, the citizens of Istria had a turnout of more than 80%, and about 90% of those who voted at the county level opted for independence. Furthermore, the analysis of the three censuses (1991, 2001, 2011) leads to the conclusion that the number of regionally declared people correlates with the instructions of the Istrian Democratic Parliament. In the 1991 census, as many as 18.2% of the population declared themselves as regionals, while ten years later only 4.3% declared themselves as such. When the 2011 census is taken into account (the number of regionals increases again to 12.1%), it can be seen that this is a variable item. In the relations between the leading regional option and the ruling Croatian Democratic Union, there have been conflicts and exchanges of opinions from the 1990s until today, which is not surprising, since every regional option exists precisely because it is dissatisfied with the central option in its country.

Keywords: regionalism, Istria, elections, Istrian democratic parliament